

**На Всеукраїнський конкурс авторських програм
практичних психологів і соціальних педагогів
«Нові технології у новій школі»**

**Просвітницька програма
«Профілактика насильства та агресії
серед учнівської молоді як гострого
соціального явища в сучасному
суспільстві»**

**Гаврилова Галина Анатоліївна
соціальний педагог
«Кропивницького професійного ліцею»
Кіровоградської обласної ради**

**Кропивницький
2021**

Гаврилова Галина Анатоліївна. Авторська програма «Профілактика насильства та агресії серед учнівської молоді як гострого соціального явища в сучасному суспільстві» / Галина Анатоліївна Гаврилова. Кропивницький, «Кропивницького професійного ліцею» Кіровоградської обласної ради, 2021. – 85 с.

Рецензент: Оксана Молчанова, старший викладач кафедри педагогіки, психології і корекційної освіти КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», кандидат психологічних наук

Програма присвячена профілактиці насильства в учнівському середовищі закладу професійної (професійно-технічної) освіти. Звертається увага на попередження проявів агресії серед підлітків за допомогою інтерактивних методів навчання. У програмі описані особливості просвітницької роботи з зазначеного питання, результати апробації програми та матеріали для роботи з педагогічними працівниками та батьками.

Програма адресована практичним психологам, соціальним педагогам, вихователям та педагогічним працівникам системи професійної (професійно-технічної) освіти для просвітницької роботи з підлітками.

ЗМІСТ

ВСТУП	4-10
План програми	10-13
Заняття I Агресивність як відображення внутрішнього дискомфорту дитини	14-18
Заняття II Захисти себе від насильства та жорстокого поводження	19-25
Заняття III Поведінка людини та її вплив на здоров'я	26-30
Заняття IV Безпечний освітній простір. Стоп – булінг	30-37
Заняття V Зупинимо насильство разом	37-44
Заняття VI Попередження домашнього насильства	44-48
Консультації та поради для батьків	49-53
ДОДАТКИ	54-80
Фотоматеріали	81-82
Використані джерела	83-84

ВСТУП

Проблема насильства стала невідкладною проблемою сучасності. Це є фактор примусового контролю, яка практикує одна людина над іншою.

Найнебезпечніше є те, що насильство дає серйозні негативні наслідки, які можуть проявитися у зрілому житті підлітків. Воно породжує терор, надмірну пильність за своєю поведінкою, безладдя: відчуття відсутності допомоги, безнадійності або безсилля: боязнь турботи, відчуття провини, відчуття придушення волі, відсутність самоповаги, депресивні стани, фобії, смуток, роздуми про самогубство, втрата довіри до оточуючих, самозвинувачення, прояви агресії, наркотична та алкогольна залежність, помста.

Сьогодні компетентнісний підхід в освіті та вихованні учнів проголошуються головним аспектом в освітніх закладах. Звичайно, є такі учні, спілкуватися з якими є одне задоволення, але далеко не всі належать до цієї категорії. Майже в кожному учнівському колективі трапляється хоча б одна дитина з ознаками агресивної поведінки. Вона нападає на дітей, обзиває, грубо висловлюється, одним словом, стає загрозою в колективі. Таку дитину важко прийняти такою, якою вона є, а ще важче зрозуміти.

Агресивність дитини – це насамперед відображення внутрішнього неблагополуччя, невміння адекватно реагувати на події, що відбуваються навколо неї. Дитина при цьому відчувається знедоленою, нікому непотрібною, тому вона й шукає способи привернення уваги дорослих і однолітків. Формується таке світовідчуття в сім'ї. Агресивна дитина сприймає світ як ворожий і намагається захистити себе, завоювати своє «місце під сонцем». Дитина не знає, як інакше можна боротися за виживання в цьому світі.

Такі діти не можуть самостійно оцінити свою агресивність, їм здається, що весь світ хоче скривдити саме їх. Виходить замкнене коло: агресивні діти бояться й ненавидять оточуючих, а ті, в свою чергу, остерігаються і уникають їх.

Агресивні діти потребують розуміння та підтримки дорослих. Вони б'ються, «огризаються» саме тому, бо не знають іншої моделі поведінки. Їхній поведінковий репертуар жорстко стереотипний, убогий та обмежений. Якщо ми, дорослі, надамо їм можливість вибору способів поведінки, то наше спілкування з ними стане ефективнішим і приємнішим для обох сторін.

Насильство неможливо підрахувати, виміряти, навіть, якщо можна було б охопити чисто зовнішнім чином. Насправді насильство не зводиться до своїх зовнішніх проявів. Біль від випадково вивихнутого плеча і біль від удару

кийка поліцейського – різні, тому людина може віддати перевагу першому перед другим, навіть, якщо кількісно у тисячі разів перевищуватиме. Визначити цю різницю, залишаючись у межах об'єктивістського визначення, не можна. Проблема ставлення до насильства тим самим утрачає моральну напруженість.

Австрійський антрополог Р. Андрі стверджує: «Насильство – не примус, не ущерб життю та власності, а такий примус і такий ущерб, що здійснюється всупереч волі того чи тих, проти кого вони спрямовані. Насильство – узурпація волі.»

При такому розумінні поняття насильство набуває конкретного і чіткого змісту, ніж коли його ототожнювати з владою або трактувати як взагалі руйнівну силу. Насильство – певна форма суспільних відносин, яку, з одного боку, слід відрізняти від інстинктивних природних властивостей. цінностей. Переважно від соціального мікроклімату в сучасній сім'ї, духовного і фізичного становлення в ній дітей залежить успішність розвитку й соціалізації дитини.

Проблему насильства дітей у сім'ї, у різних її аспектах, розглядали такі сучасні вітчизняні науковці в галузі соціальної роботи і педагогіки як Л. Міщик, Т. Голованова, З. Білоусова. У своїй співпраці вони видали роботу під назвою «Сучасні технології в роботі з сім'єю із проблем насильства: досвід, перспективи», де вони розкрили поняття «насильство» у різних його аспектах: філософсько-етичний, соціальний, соціально-економічний, особистісно-психологічний, медико - біологічний. Вони вперше в одній роботі зібрали різні підходи до розуміння цього поняття і зробили висновок про те, що проблема насильства мусить вирішуватись системно, з урахуванням всіх названих рівнів, розкрили ставлення різних держав і суспільств до насильства в сім'ї в історичному контексті. Описали досвід дослідження загальних ознак, що характеризують переживання й поведінку дітей із родин, де практикується насильство і розкрили шляхи превенції насильства: первинна, вторинна і третинна.

Треба віддати належне вкладу в педагогіку ненасильства видатного педагога ХХ століття Василя Сухомлинському. Віра в дитину, любов до дітей були основними в його педагогічній практиці. Звідси його принципи педагогіки ненасильства: знання дитини, вивчення його задатків і здібностей, любов до дітей, яка дає можливість педагогічної творчості. У своїх роботах Сухомлинський писав, що саме у сім'ї має починатись виховання любові, доброти, гуманності. У сімейному вихованні треба уникати надмірної строгості і жорстокості по відношенню до дітей, бо такі крайності

відштовхують дитину від сім'ї. Педагогіка заснована на любові не терпить грубості, тиску, ігнорування життям дитини. Видатний педагог Шалва Амонашвілі сформував принципи педагогіки ненасильства: будувати процес навчання з позиції інтересів дитини; в процесі навчання співпрацювати з дитиною, поважати її гідність; обов'язкове вивчення особистості дитини.

Обґрунтування практичної спрямованості матеріалу: програма присвячена проблемі насильства, яка є невідкладною проблемою сучасності, що має не тільки психологічний, але й соціальний аспект. Як наслідок виникла потреба у тому, щоб вдосконалити методи профілактичної та просвітницької роботи щодо проявів насильства та агресії серед учнівської молоді.

Культура поведінки, культура мовлення і культура спілкування в житті найчастіше виступають в єдності. Самі знання не забезпечать культуру спілкування та поведінки, якщо вони не будуть використовуватися в повсякденному житті учнів. Для того, щоб спілкування було успішним, треба мати необхідні вміння та навички, які набуваються з досвідом, за допомогою певних вправ та методик. Відновлювальна культура приводить до позитивних відносин в освітньому середовищі: збільшує залучення учнів до життя освітнього закладу та підвищує їхню загальну успішність. Створення відновлювальної культури – це спільний шлях усього учнівського колективу: спочатку кожен починає з себе, після чого – всі разом опановують новий погляд на відносини і формують навички їх побудови. Саме в освітніх закладах учні отримують навички, як спілкуватися один з одним, як вирішувати проблеми, будувати стосунки та відновлювати їх. Цей процес відбувається під постійним контролем педагогів.

Згідно з ст. 1 Закону України «Про повну загальну середню освіту» освітній процес має організовуватися в безпечному освітньому середовищі, складовими якого є унеможливлення заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та моральної шкоди, зокрема шляхом фізичного або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, (булінг (цькування), поширення неправдивої інформації тощо).

Завдання програми: здійснювати профілактику агресивних проявів у поведінці учнів; сприяти підвищенню рівня психологічної та соціальної компетентностей учасників освітнього простору щодо протидії усіх проявів насильства; ознайомити з поняттями «насильство», «агресія», «гнів», «булінг», «кібербулінг», «домашнє насильство», «фізичне насильство», «економічне насильство», «психологічне насильство»; формувати практичні

навички діяти у разі проявів насильства та агресії; формувати способи саморегуляції власним емоційним станом; активізувати відчуття особистості; розвивати практичні вміння та навички учасників працювати з уявою як ресурсом в подоланні стресового стану.

Методи та технології реалізації: у реалізації програми застосовуються такі методи: **інтерактивні міні-лекції** (5–15 хв.) – повідомлення нової інформації, що дозволить присутнім глибше зрозуміти ситуацію чи проблему, зробити висновки; під час міні-лекції використовуються активні методи навчання: демонстрація слайдів або відео фрагментів; **міні-дискусія** (лат. *discussio* – розгляд) – обговорення спірних питань, вільний обмін інформацією, ідеями та досвідом – дає змогу з'ясувати різні точки зору, позиції присутніх щодо обговорюваної проблеми та сформувані толерантне ставлення до них. Під час дискусії педагог допомагає групі максимально відкрито висловлювати свої думки; **фасилітація** (від англ. *to facilitate* – полегшувати, сприяти, допомагати) – процес колективного висловлення думок, розв'язання завдань, в якому педагог виконує роль фасилітатора. Він керує процесом: сприяє встановленню конструктивної комунікації у процесі обговорення питань, спрямовує роботу учасників на пошук рішення, забезпечує дотримання норм взаємодії й регламенту, інтенсифікує обмін інформацією й досвідом, активізує групу за допомогою запитань, реагує на висловлювання кожного учасника тощо; **мозковий штурм або брейнстормінг** – це метод генерації ідей, який заохочує до вільних висловлювань, допомагає швидко зібрати максимальну кількість думок і поглядів стосовно визначеної теми чи проблеми. Мозковий штурм проводиться у два етапи: на першому етапі формулюють ідеї, на другому – їх оцінюють; **групування** може бути використане на стадії актуалізації досвіду, а також під час підбиття підсумків заняття; **рольова гра** – метод навчання та набуття досвіду, який дає змогу учасникам тренінгу відразу ж використовувати знання на практиці. В основу рольової гри можна покласти моделі життєвих ситуацій, професійних проблем, які є значущими для учасників. На тренінгу пропонуються спеціально підібрані вправи, виконання яких сприяє усвідомленню важливих для формування емоційної компетентності моментів (тематичні вправи), закріпленню та вдосконаленню практичних навичок та вмінь (практичні); **самодіагностика** – це метод самопізнання, усвідомлення власних переваг і ресурсів за допомогою запитань, вправ, тестів; **руханки** - це ресурсні вправи, які допомагають зняти напруження, сприяють створенню невимушеної атмосфери, наведенню

«емоційних містків» під час занять, заохочують до участі та взаємної підтримки. Більшість вправ передбачає використання зворотного зв'язку, підведення підсумків заняття. На заняттях використовуються різні форми організації роботи учасників: в колі, в малих групах (або парами), індивідуальні та ін.

Очікувані результати:

- ✓ учасники програми усвідомлюють значення понять особистої відповідальності за власні вчинки та дії у разі випадків насильства;
- ✓ учасники підвищують рівень правової компетентності;
- ✓ оволодівають низкою практичних вмінь, здійснюють самоаналіз;
- ✓ мотивовані до пізнання та вдосконалення себе;
- ✓ свідомо ставляться до власного здоров'я та цінності життя;
- ✓ виробляють вміння аналізувати життєві ситуації з випадками насилля та агресивної поведінки;
- ✓ формують прагнення до створення позитивного мікроклімату в учнівському колективі;
- ✓ формують почуття відповідальності за власні вчинки;
- ✓ виховують почуття взаємної довіри й поваги під час спілкування;
- ✓ підвищують рівень самооцінки та впевненості у власних силах;
- ✓ підвищують рівень емоційного інтелекту.

Галузь застосування: запропонований матеріал може бути використаний у профілактично-просвітницькій роботі соціально-психологічної служби ЗП(ПТ)О.

Термін реалізації: від 2 до 3 років.

Опис проведення апробації програми.

Просвітницька програма «Профілактика насильства та агресії серед учнівської молоді як гострого соціального явища в сучасному суспільстві» була апробована в період з жовтня 2019 по червень 2021 року серед учнів І – ІІ курсу державного закладу професійної (професійно-технічної) освіти «Центральноукраїнський професійний будівельний ліцей».

У процесі апробації програми робота була спрямована на формування і розвиток в учнів розуміння цінності кожної особистості, умінь і навичок самоусвідомлення, толерантного спілкування, прийняття рішень, критичного мислення, розуміння та керування емоціями, вирішення проблемних ситуацій, соціальної взаємодії.

Для визначення рівня агресії серед учнів І курсу було проведено діагностику за методикою А. Ассінгера (див. додаток 1). Ці дослідження допомогли визначити, чи достатньо учні коректні та толерантні у стосунках з

оточуючими і чи легко з ними спілкуватися. Для більшої об'єктивності відповідей було проведено взаємооцінювання, коли учні відповідали на питання один за одного. Це допомогло зрозуміти, наскільки відповідає дійсності їх самооцінка.

Аналіз отриманих даних дозволяє створити цілісну картину стану справ у групах нового набору, визначити напрямки в роботі, основними з яких є: розумне збереження контингенту, гуманне відношення до реальних труднощів учнів і надання допомоги в їх подоланні, формуванні стійкого інтересу до обраної професії, створенні оптимальних умов для розвитку творчих здібностей підлітків, організації процесів виховання і самовиховання.

Значний результат мають заняття з елементами тренінгу. Практика показує, що результативність тренінгу підвищується за рахунок методів арт-терапії. Як правило, під час таких занять в учнів відбувається зміна внутрішніх установок, з'являється досвід позитивного ставлення до себе і людей, які їх оточують. Вони стають компетентнішими у сфері спілкування. Головна мета використання арт-терапії полягає у гармонізації розвитку особистості через розвиток вміння самовираження та самопізнання.

Результатами використання методів арт-терапії у роботі з підлітками є:

- утворення відносин взаємного прийняття та емпатії;
- можливість вільного самовираження та самопізнання;
- підвищення адаптаційних здібностей, зниження втоми та напруги;
- утворення позитивного емоційного настрою.

Під час проведення занять за даною програмою учні проявляли найбільшу активність у вправах, які передбачали групову взаємодію для вирішення життєвих ситуацій; проявляли інтерес до нових та цікавих для них форм роботи, активно приймали участь в інтерактивних вправах, з цікавістю переглядали та аналізували відеоматеріали та презентації. У ході занять в учнів підвищувався рівень комунікації та культури спілкування, формувалося вміння безконфліктної взаємодії в учнівському колективі, а також підвищувався рівень розвитку пізнавальних процесів, таких як увага, мислення, пам'ять.

Учасники програми усвідомили значення понять особистої відповідальності за власні вчинки та дій у разі випадків насильства, підвищили рівень правової компетентності; оволоділи низкою практичних вмінь; навчилися здійснювати самоаналіз; учасники вмотивовані до пізнання та вдосконалення себе; свідомо ставляться до власного здоров'я та цінності життя.

Учні отримали навички контролювати агресивні прояви у власній поведінці; підвищили рівень психологічної та соціальної компетентності щодо протидії усіх проявів насильства; поняттями «насильство», «агресія», «гнів», «булінг», «кібербулінг», «домашнє насильство», «фізичне насильство», «економічне насильство», «психологічне насильство»; сформували практичні навички діяти у разі проявів насильства та агресії; оволоділи способами саморегуляції власного емоційного стану; активізували відчуття особистої гідності; підвищили рівень практичних вмінь працювати з уявою як ресурсом у подоланні стресового стану.

План занять за програмою

Заняття I			
Агресивність як відображення внутрішнього дискомфорту дитини			
№	Види робіт	Орієнтовна тривалість	Ресурсне забезпечення
1.	Вправа «Привітання»	3 хв.	
2.	Вправа «Правила»	3 хв.	Дошка, папір
3.	Вправа «Інтерв'ю»	10 хв.	Мікрофон
4.	Вправа «Назви емоцію»	10 хв.	Малюнки «Емоції»
5.	Вправа «Розтирання паперу»	15 хв.	Аркуші паперу, акварелі
6.	Вправа «Думай про дихання»	5 хв.	Музичний супровід
7.	Вправа «Колаж»	15 хв.	Ватман, кольоровий папір, клей
8.	Вправа «Вулкан»	15 хв.	Папір, олівці, фарби
9.	Вправа «Твої цвяхи»	10 хв.	
10.	Вправа «Сердиті кульки»	10 хв.	Гумові кульки
11.	Підсумок	3 хв.	
Заняття II			
Поведінка людини та її вплив на здоров'я			
№	Види робіт	Орієнтовна тривалість	Ресурсне забезпечення
1.	Вправа «Знайомство»	5 хв.	
2.	Ознайомлення з правилами	3 хв.	Кольорові аркуші з правилами
3.	Вправа «Наші очікування»	7 хв.	Плакат «Наші очікування», папірці у вигляді листочків
4.	Інформаційне повідомлення «Види поведінки»	5 хв.	відеоролик
5.	Руханка «Австралійський дощ»	5 хв.	

6.	Вправа «Життєві ситуації та моделі поведінки»	10 хв.	Описи життєвих ситуацій, ручки, папір
7.	Притча – гра «Прихований зв'язок»	15	Моток ниток
8.	Вправа «Як чинити опір»	5 хв.	
9	Вправа «Назви емоцію»	5 хв.	Фото людей з різними емоціями
10.	Підсумок. Вправа «Що ми отримали від зустрічі»	5 хв.	Плакат «Наші очіку-вання», литочки паперу

Заняття III

Захисти себе від насильства та жорстокого поводження

№	Види робіт	Орієнтовна тривалість	Ресурсне забезпечення
1	Вступне слово	3 хв.	
2	Гра «Знайомство»	5-7 хв.	
3	Ознайомлення з правилами	3 хв.	Кольорові аркуші з правилами
4.	Очікування «Хмари сподівань»	7 хв.	Ватман, блакитні папірці у вигляді хмар
5.	Мозковий штурм «Насильство – це»	7 хв.	Дошка, крейда
6.	Гра «Пересадки»	7 хв.	
7.	Керована лекція «Законодавча база щодо захисту від насильства	20 хв.	Інформаційні витяги з Конст. Укр., 3-ни Укр.: «Про охорону дитинства», «Про попередження насильства в сім'ї», «Про органи і служби у справах дітей», «Конвенція ООН»
8.	Вправа «Впізнай»	15 хв.	Папір, ножиці, клей, журнали
9.	Інформаційне повідомлення	10 хв.	Презентація «Стоп – насильство!»
10.	Вправа «Моя заява»	7 хв.	Папір, ручка, зразки заяви
11.	Підсумок. Вправа «Комплімент»	5 хв.	

Заняття IV

Безпечний освітній простір. Стоп – булінг!

№	Види робіт	Орієнтовна тривалість	Ресурсне забезпечення
1.	Вправа «Знайомство»	3 хв.	
2.	Вправа «Правила»	3 хв.	
3.	Вправа «Наші очікування»	3 хв.	Плакат з малюнком «Наші очікування»
4.	Слово педагога. Притча про метелика	5 хв.	
5.	Демонстрація відеоролика «Жертва булінгу»	10 хв.	Мультимедійна дошка
6.	Мозковий штурм «Насильство – це...»	5 хв.	
7.	Вправа «Міф чи реальність»	5 хв.	Картки: «так», «ні»
8.	Гра «Камінь-ножиці-папір».	5хв	
9.	Презентація «Що таке булінг»	10 хв.	Мультимедійна дошка
10.	Руханка «Пошкоджений телефон»	5 хв.	
11.	Вправа «Рука допомоги»	7 хв.	Вирізані з паперу долоньки, олівці
12.	Вправа «Мікрофон»	7 хв.	
13.	Вправа «Серце доброти»	7 хв.	Вирізані з паперу сердечка, олівці
14.	Підсумок. Притча «Скільки важить сніжинка?»	5 хв.	

Заняття V

Зупинимо насильство разом!

№	Види робіт	Орієнтовна тривалість	Ресурсне забезпечення
1.	Вступне слово	3 хв.	презентація, слайд1
2.	Ознайомлення з правилами	3 хв.	презентація, слайд1
3.	Очікування «Обери свій смайлик»	3 хв.	презентація, слайд3
4.	Мозковий штурм «Насильство – це»	5 хв.	презентація, слайд4
5.	Види насильства	7 хв.	презентація, слайди 5,6,7,8,9,10
6.	Вправа «Впізнай»	20 хв.	відеоролики
7.	Інформаційне повідомлення «Відповідальність за різні види насильства»	10 хв.	відеоролик
8.	Підсумок. Вправа «Сенкан»	5 хв.	презентація
9.	Домашнє завдання діагностика «Агресивна поведінка»		Google форма

Заняття VI			
Попередження домашнього насильства			
№	Види робіт	Орієнтовна тривалість	Ресурсне забезпечення
1.	Вправа «Привітання»	3 хв.	
2.	Вправа «Наші очікування»	3 хв.	Папірці у вигляді різнокольорових квіточок, плакат «Наші очікування» із зображенням зеленої галявини.
3.	Мозковий штурм «Насильство – це...»	3 хв.	
4.	Відеоролик «Домашнє насильство».	7 хв.	Мультимедійна дошка
5.	Вправа «Впізнай»	10 хв.	Папір, ручки
6.	Інформаційне повідомлення «Види домашнього насильства»	3-5 хв.	
7.	Вправа «Уяви собі море»	5хв.	Музичний супровід «Звуки моря»
8.	Вправа «Алгоритм дії педагога у разі виявлення випадків насильства»	7 хв.	Папір, ручки
9.	Інформаційне повідомлення. Телефони довіри.	3 хв.	
10.	Підсумок. Притча про трьох робітників.	3 хв.	
Консультації та поради для батьків			
1.	Бесіда «Яка родина, така й дитина»	15 хв.	Додаток 14 Десять постулатів від Марії Монтессорі
2.	Бесіда «Батьківська єдність – важливий закон виховання»	15 хв.	Додаток 15 «Роль родини у вихованні дитини»
3.	Рекомендації щодо правил ро-боти та стилів поведінки для батьків з дітьми схильними до агресії	15 хв.	Додаток 16 «Пам'ятка батькам, діти яких схильні до агресії»
4.	Консультавання «Заповіді батьківства»	15 хв.	Додаток 17 Пам'ятка «Заповіді батьківства»

Заняття І

Агресивність як відображення внутрішнього дискомфорту дитини

Мета: навчити навичкам розпізнавати і контролювати свої емоції; навчити учнів, схильних до агресії, прийнятним способом вираження гніву; формувати здатність довіряти та співчувати оточуючим.

Кількість учасників: 15-20 учнів

Час проведення: 1 год. 40 хв. – 2 год.

Форми роботи: індивідуальна, колективна, робота в парах, спільне обговорення.

Структура заняття

№	Види роботи	Орієнтовна тривалість	Ресурсне забезпечення
1.	Вправа «Привітання»	3 хв.	
2.	Правила роботи	3 хв.	Дошка
3.	Вправа «Інтерв'ю»	10 хв.	Мікрофон
4.	Вправа «Назви емоцію»	10 хв.	Малюнки «Емоції»
5.	Вправа «Розтирання паперу»	15 хв.	Аркуші паперу, акварелі
6.	Вправа «Думай про дихання»	5 хв.	Музичний супровід
7.	Вправа «Колаж»	15 хв.	Ватман, кольоровий папір, клей
8.	Вправа «Вулкан»	15 хв.	Папір, олівці, фарби
9.	Вправа «Твої цвяхи»	10 хв.	Притча
10.	Вправа «Сердиті кульки»	10 хв.	Гумові кульки
11.	Підсумок	3 хв.	

1. Вправа «Привітання»(3 хв.)

Мета: допомогти учасникам тренінгу краще пізнати один одного, створити сприятливу атмосферу.

Кожен учасник по черзі говорить своє ім'я та називає своє хобі.

2. Ознайомлення з правилами роботи (3-5 хв.)

Мета: організація групи та створення можливості для успішної ефективної роботи.

Педагог пропонує присутнім встановити правила роботи на занятті та обов'язково включити до переліку такі правила:

- Говорити по черзі, коротко, не перебиваючи інших.
- Говорити від себе.
- Бути добровільними.
- Бути позитивними.
- Пам'ятати про конфіденційність.
- Бути активним.
- Правило піднятої руки.

1. Вправа «Інтерв'ю» (10 хв.)

Мета: набуття навиків контролювати свої емоції у різних конфліктних ситуаціях.

У ході цієї вправи педагог пропонує розглянути випадки агресивної поведінки дитини та причини такого прояву. Потрібно, щоб учні детально розповіли про конкретні факти прояву власної агресивності, приблизно дотримуючись наступного плану:

- Коли, в якій ситуації це відбувалося?
- Як виглядав прояв агресії?
- Які почуття відчували при цьому?
- Як вели себе при цьому оточуючі люди – дорослі та однолітки?

До уваги педагога! Для кращого усвідомлення доцільно застосовувати метод візуалізації, наприклад, попросити учнів закрити очі і знову уявити ситуацію, в якій вони виявила агресію. Однак кожен повинен оцінити свою поведінку сам!

4. Вправа «Назви емоцію» (10 хв.)

Мета: уміння володіти своїми емоціями, набуття навиків саморегуляції.

Педагог пропонує учням розглянути фотографії людей із різним емоційним станом (див. додаток 2) та поставити такі запитання:

- Які обличчя тобі сподобалися?
- Які не сподобалися?
- Що вони виражають?
- А чи буваєш ти злим?
- Чому?
- Як ти гадаєш, чи подобаєшся ти іншим, коли злий?

До уваги педагога! На завершення вправи пропонується відпрацювати міміку приємних почуттів.

5. Вправа «Розтирання паперу» (15 хв.)

Мета: профілактика агресивних проявів у поведінці.

Педагог пропонує учням взяти аркуші паперу (формат А-4), потерти їх у долонях, роблячи рухи, ніби перете одяг. Коли папір стає геть м'яким, педагог пропонує намалювати по ньому акварельними фарбами. Малюнки будуть дуже цікавими, фарба розтечеться по зім'ятому паперу різними візерунками (див. додаток 3)

Орієнтовні запитання для обговорення:

- Які почуття у вас виникали під час виконання вправи?
- Що ви побачили у своєму малюнку?

6. Вправа «Думай про дихання» (5 хв.)

Мета: розвивати в учнів навички саморегуляції.

Хід вправи

Учні сідають у коло і зручно влаштовуються. Тихо звучить приємна музика.

Інструкція: зазвичай ми не помічаємо, як ми дихаємо. Зараз ми з вами потренуємося контролювати цей процес. Спочатку просто сконцентруйте свою увагу на тому, як ви дихаєте – зафіксуйте, коли ви вдихаєте, а коли видихаєте...

А тепер починайте дихати повільно і якомога глибше. Уявіть, як свіже повітря входить у ваші легені, потім нижче, до самого живота. Відчуйте, як це відбувається... А тепер воно повільно і плавно виходить...

Педагог пропонує учням зробити це 7-10 разів.

Орієнтовні питання для обговорення:

- Як змінилися ваші відчуття, коли ви сконцентрувалися на диханні й почали дихати повільно і глибоко?

- Коли можна застосовувати такі вправи?

До уваги педагога! Висновок: це хороший спосіб зняти напруження і стрес. Коли ви відчуваєте, що потрібно розслабитися, заспокоїтися, відпочити – сконцентруйте свою увагу на диханні і зробіть десять повільних і глибоких вдихів і видихів. Намагайтеся відчути, як повітря входить і виходить з вас. Робити це краще із заплющеними очима.

7. Вправа «Аплікація із шматочків паперу»(15 хв.)

Мета: саморегуляція почуттів.

Педагог пропонує учням порвати кольоровий папір на дрібні квадратики і зробити з них колаж чи аплікацію (див. додаток 4)

Орієнтовні питання для обговорення:

- Які почуття та емоції у вас виникали під час виконання цієї вправи?
- Про що ваша аплікація?

8. Вправа «Вулкан» (15 хв.)

Мета: діагностика і корекція агресивності, визначення рівня гніву і агресії у підлітків.

Педагог пропонує учням намалювати вулкан, який постає в уяві кожного учня.

Інтерпретація: червона лава – це агресія, чим більше агресії, тим більше вона буде займати простору на аркуші. У дітей з пригніченою агресією (тихих, зі схильністю до депресії, пасивних) лава буде вся всередині вулкана, в крайньому випадку, на їхніх малюнках вулкан буде лише злегка нею «плюватися», та й колір для зображення лави буде обраний не червоний, а сірий, оранжевий, та ін. Такий малюнок – безпечний привід поговорити про те, як взагалі живе агресія.

Орієнтовні питання для обговорення:

- Яке ви назвали свій вулкан?
- Скільки йому років?
- Як справляється вулкан з лавою, яка всередині нього?
- Чи любить вулкан накопичувати лаву, або любить вивергатися часто і з захопленням?
- Що може трапитися при виверженні з усім, що навколо вулкана?
- Які способи виверження лави, найбільш безпечні як для самого вулкана, так і для навколишнього світу?
- Після детального обговорення «вулканового» життя, потрібно перейти до обговорення того, як це зазвичай відбувається у людей і у підлітків безпосередньо.

9. Вправа «Твої цвяхи» (10 хв.)

Мета: самоаналіз поведінки та проявів агресії.

Педагог читає притчу

Жив собі хлопець із жахливим характером. Якось батько дав йому ящик із цвяхами і сказав по одному забивати у паркан щоразу, коли син втратить терпіння і посвариться з кимось. Першого дня хлопець забив 37 цвяхів.

Згодом він навчився володіти собою, і кількість забитих цвяхів щодня зменшувалася. Хлопець зрозумів, що легше навчитися володіти своїми емоціями, ніж забивати цвяхи.

Нарешті настав день, коли він не забив жодного цвяха. Син підійшов до батька і сказав, що в цей день не забив жодного цвяха. Тоді батько наказав синові витягати з паркана по одному цвяху в той день, коли він не втратить самоконтроль і ні з ким не посвариться. Минали дні, і згодом син зміг сказати батькові, що в паркані не залишилося жодного цвяха. Батько підвів сина до огорожі і сказав: „ Ти добре зробив, синку, але подивися, скільки дірок залишилося... Огорожа вже ніколи не буде такою, як колись...”.

Орієнтовні запитання для обговорення:

- Коли ви з кимось сваритеся й кажете йому щось неприємне, що ви відчуваєте?
- Як ви гадаєте, чи залишаєте ви в його душі такі рани, як ці дірки?
- Ці рани залишаються, незважаючи на те, скільки разів потім ви попросите вибачення?
- Словесні рани заподіюють такий біль, як і фізичні?

Висновок: намагайтеся якнайменше залишати «рани» на своєму шляху.

10. Вправа «Сердиті кульки» (10 хв.)

Мета: розвиток самоконтролю, усвідомлення негативного впливу агресії на здоров'я людини.

Педагог пропонує учням надути кульки і зав'язати їх. Кулька символізує тіло, а повітря в ній - гнів.

Орієнтовні питання для обговорення:

- Як витягнути цей гнів із середини?
- Якщо постійно надувати кульку, що з нею станеться? А з людиною?-
- Як зробити так, щоб повітря вийшло, а кулька залишилася цілою?
- Чи може людина контролювати свій гнів?

Висновок: Людина може контролювати свій гнів! У формуванні самоконтролю перед агресією велику роль відіграє розвиток психічних процесів: емпатії, ідентифікації.

11. Підсумок (3 хв.)

Орієнтовні питання для обговорення:

- Що вам сподобалося?
- Які почуття ви відчуваєте?
- Що ви будете використовувати у своєму житті?

- Які висновки ви зробили?

Заняття II

Поведінка людини та її вплив на здоров'я

Мета: сприяти розумінню підлітками основних моделей поведінки, усвідомленню відповідальності за наслідки своєї поведінки. Розвивати навички впевненої відповідальної поведінки та вміння протистояти тиску.

Кількість учасників: 15-20 учнів

Час проведення: 1 год.

Форми роботи: індивідуальна, колективна, робота в парах, спільне обговорення, групова презентація.

Структура заняття

№	Види робіт	Орієнтовна тривалість	Ресурсне забезпечення
1.	Вправа «Знайомство»	5 хв.	
2.	Ознайомлення з правилами	3 хв.	Кольорові аркуші з правилами
3.	Вправа «Наші очікування»	7 хв.	Плакат «Наші очікування», папірці у вигляді листочків
4.	Інформаційне повідомлення «Види поведінки»	5 хв.	Відеоролик
5.	Руханка «Австралійський дощ»	5 хв.	
6.	Вправа «Життєві ситуації та моделі поведінки»	10 хв.	Листки з описами життєвих ситуацій, ручки, папір
7.	Притча – гра «Прихований зв'язок».	15хв	Клубок ниток
8.	Вправа «Як чинити опір»	5 хв.	
9.	Вправа «Назви емоцію»	5 хв.	Фото людей з різними емоціями
10.	Підсумок. Вправа «Що ми отримали від зустрічі»	5 хв.	Плакат «Наші очікування», литочки паперу

Зміст заняття

1. Вправа. Знайомство (5 хв.)

Мета: допомогти учасникам тренінгу краще пізнати один одного, створити сприятливу атмосферу

Педагог-тренер пропонує учасникам по колу продовжити речення: «Мене звати... У вільний час я люблю займатися...»

2. Ознайомлення з правилами (3 хв.)

Мета: організація групи та створення можливості для успішної ефективної роботи.

Педагог пропонує пригадати прийняті групою правила. Правила фіксуються на дошці.

- Говорити по черзі, коротко, не перебиваючи інших.
- Говорити від себе.
- Бути добровільними.
- Бути позитивними.
- Пам'ятати про конфіденційність.
- Бути активним.
- Правило піднятої руки.

3. Вступ. Очікування (5 хв.)

Мета: формування в учнів власної мети діяльності, мотивація та усвідомлення відповідальності за досягнення певних результатів.

Педагог зазначає, що сьогодні на занятті йтиметься про різні моделі поведінки людини, про їхні сильні і слабкі сторони, вміння вирішувати складні ситуації, відмовлятися від небажаних пропозицій, про те, як певна поведінка людини впливає на її здоров'я.

Далі педагог-тренер пропонує учасникам визначити свої очікування від заняття і коротко записати їх на маленьких кольорових аркушах. Після цього учасники по колу зачитують свої запитання і прикріплюють їх на плакат «Наші очікування».

4. Інформаційне повідомлення «Види поведінки» (5 хв.)

У житті ми поводимося по-різному, використовуємо різні моделі поведінки. І дуже важливо розуміти сильні і слабкі сторони кожної поведінки, враховувати, до чого призводить певна поведінка і використовувати різні моделі поведінки залежно від ситуації. Основні види поведінки такі: *впевнена, невпевнена і агресивна* (див. додаток 6).

Люди з **невпевненою поведінкою**: не відстоюють особисті інтереси, думки та переконання; дозволяють постійне домінування бажань та думок інших над власними переконаннями та потребами; розповідають про свої потреби непевнено, із почуттям провини перед іншими; дозволяють іншим приймати рішення за себе; бояться розчарувати інших, часто вибачаються; почуваються безпорадними, безпомічними; будь-якою ціною уникають конфліктів та неприємностей; не вміють попросити; не вміють твердо сказати «Ні!»

Люди з непевненою поведінкою часто мовчать або говорять тихо; мають труднощі з поясненням причин своєї поведінки; їхнє мовлення не дуже чітке; вони часто повертаються спиною до інших; використовують фрази: «Я не знаю...», «Якщо ти можеш...», «Якщо це тебе не обтяжить...», «Роби, як ти хочеш...», «Я б хотів, але...».

З **агресивною поведінкою** люди відстоюють свої думки, переконання, почуття, порушуючи права інших; поведуться зверхньо, принижують інших; люблять себе хвалити; при спілкуванні тиснуть на співрозмовника: «Мені дуже потрібно...», «Тільки ти це зможеш...», «Я хочу, щоб ти...».

Вони не вміють просити і після відмови не відходять, а продовжують наполягати на своєму; під час спілкування можуть близько підходити до партнера, торкатися його, штовхатися, вказувати пальцем, зверхньо поплескувати по плечі; настирливо розглядають інших – дивляться «в упор».

Говорять насмішкливо, зухвало, погрожують: «Якщо ти не прийдеш...», «Дивися мені...», принижують: «Не будь занудою...», «Що мама не дозволяє?»; часто оцінюють або наказують: «Ти повинен...».

З **упевненою поведінкою** люди поведуться так: виражають свої думки, переконання та почуття прямо та відкрито, поважаючи інших; діють природно, так, як вважають за потрібне; не прагнуть когось підкорювати чи змінювати – приймають людину такою, якою вона є.

Вони готові обговорювати конфліктні ситуації, співпрацювати, іти на компроміси; відповідають за свої вчинки, не перекладаючи відповідальність на інших; вміють прямо про щось попросити; якщо їм відмовлять, вони можуть бути невдоволені, розчаровані, але розуміють, що інші люди можуть мати особисті бажання.

Люди з упевненою поведінкою допомагають іншим, але за їхнім бажанням і проханням, не нав'язуючи своєї допомоги або своєї точки зору; уважно вислуховують співрозмовника. Спілкуючись, дивляться в очі; часто використовують вислови: «Я вважаю», «Я хочу», «Я не люблю». Вони

завжди висловлюють твердження, спрямовані на співпрацю: «Що ти про це думаєш?», «Як ти до цього ставишся?», вміють спокійно відмовляти і пояснювати причини відмови; намагаються зрозуміти думку іншого: «Якщо я правильно тебе зрозумів...», «Ти маєш на увазі...»; відмовляючи беруть відповідальність на себе: «Я не хочу», «Я не буду», «Я не потребую».

5. Руханка «Австралійський дощ» (5 хв.)

Мета: психологічне розвантаження учнів, налаштування на слідуючий етап роботи.

Хід вправи.

Учасники стають у коло.

Педагог: *"Чи знаєте ви, що таке австралійський дощ? Ні? Тоді давайте разом послухаємо, який він. Зараз по колу ланцюжком ви будете передавати мої рухи. Як тільки вони повернуться до мене, я передам наступні. Стежте уважно!" В Австралії піднявся вітер. (Тренер тре долоні). Починає крапати дощ. (Клацає пальцями.) Дощ посилюється. (Плескає долонями по грудях.) Починається справжня злива. (Плескає по стегнах.) А ось град — справжня буря. (Тупіт ногами.) Але що це? Буря стихає. (Плескає по стегнах.) Дощ стихає. (Плескає долонями по грудях.) Рідкі краплі падають на землю. (Клацає пальцями.) Тихий шелест вітру. (Потирає долоні.) Сонце! (Руки догори.)*

6. Вправа «Життєві ситуації та моделі поведінки» (15 хв.)

Мета: розвивати в учасників навички усвідомленого вибору поведінки, продемонструвати різні моделі поведінки.

Хід вправи

Педагог викликає три пари добровольців і дає інструкцію: «Зараз кожна пара отримує опис життєвої ситуації. Вам необхідно обговорити, як у цій ситуації буде проявлятися впевнена, невпевнена і агресивна поведінка головного героя. А потім розіграти для своєї ситуації три сценки, у яких поведінка головного героя буде різною: **впевненою, невпевненою, агресивною**».

На підготовку завдання — 5 хв.

Ситуація №1

Ви дивитися у кінотеатрі фільм, позаду вас хтось постійно голосно розмовляє.

Ситуація №2

Ви з друзями сидите в кафе, за сусіднім столиком починають курити цигарки – вам неприємно дихати димом. У залі висить табличка «У нас не курять!»

Ситуація №3

Однокласник вже третю годину сидить за вашим комп'ютером і грає в різні ігри. Це заважає вам зайнятися своїми справами.

Поки три пари добровольців готуються, педагог ставить іншим учасникам запитання:

- Чи потрапляли ви у ситуації, які викликали розгубленість?
- Як ви реагували, поводитися?
- Чи завжди вам подобалася ваша поведінка?

Коли пари підготувалися, педагог пропонує першій парі розіграти три сценки у довільному порядку, а іншим учасникам – відгадати, який саме тип поведінки було продемонстровано.

Після цього педагог ставить учасникам – глядачам запитання:

- Якою була поведінка головного героя в 1, 2, і 3 сценках?
- Який тип поведінки в житті ви використовуєте частіше? Чому?
- Які мінуси і плюси ви в цьому вбачаєте?
- Як ви гадаєте, до якого типу належить агресивна поведінка – до впевненої чи невпевненої?

Інформаційне повідомлення педагога

Агресія – це показник невпевненості в собі. Якщо людина грубить, це означає, що вона не знає відповідей на запитання: «Що робити в цій ситуації?», «Як?» і «Що я можу?»

Невпевнена поведінка – це не лише пасивна, але й груба агресивна поведінка.

Згадайте, чи були ви колись задоволені результатами своєї поведінки? Чому це сталося?

До уваги педагога! Під час обговорення необхідно звернути увагу на висловлювання учасників про невміння відмовити, чинити супротив небажаним пропозиціям. Цій темі буде присвячено подальшу роботу на занятті.

7. Притча - гра «Прихований зв'язок» (15хв.)

Мета: Показати учням доцільність толерантного спілкування.

Процедура проведення: Для проведення гри потрібно моток міцних товстих ниток. Ведучий просить учасників гри встати в коло на відстані витягнутих рук і закрити очі. Сам ведучий заходить всередину кола і розповідає вступну історію. «Відомо, що дуже давно, на світі жив один

дивовижний чоловік. У нього були довге сиве волосся і борода, тому багато хто думав, що він старий і мудрий. Інші ж бачили пустотливий блиск його очей і говорили, що він молодий. Ця людина вміла те, чого не вміли інші. І люди називали його мудрецем. Ніхто не знав, звідки він прийшов, але говорили, що раніше він був звичайною людиною, таким як усі.

Змінювалися покоління, а мудрець все жив серед людей. І вони відчували себе під його захистом. І ось прийшов день, коли мудрець вирушив у дорогу. Він обійшов всю Землю і дізнався про багатьох людей. І здивувався мудрець, наскільки різними були ці люди: їх характер, звички, бажання і прагнення. «Як непросто всім уживатися один з одним, - думав мудрець, - що б таке зробити?» - Розмірковував він.

Рівновага кола порушується. Хтось опиняється в більш стійкому положенні, а хтось зовсім в нестійкому. Про такі ситуації кажуть: «Він тягне ковдру на себе».

«Деякі люди, - продовжує ведучий, - воліють одягати цю нитку собі на шию. Спробуйте. Ті, хто зараз зробив це, напевно, відчули, як боляче нитка ріже шию. У подібних ситуаціях люди говорять: «посадив собі на шию». «Різні експерименти можна проводити з цією ниткою,- продовжує ведучий, - багато людей присвячують цьому ціле життя. Натягнуть, розірвуть, зав'яжуть вузол, натягнуть на шию, або взагалі відпустять. Не на те розраховував мудрець, роблячи людям чудовий подарунок.»

Давайте зараз знайдемо такий стан і натяг нитки, яке для всіх буде найбільш зручним. І запам'ятаємо цей стан кожною клітинкою нашого тіла.

Орієнтовні питання для обговорення:

- Які ваші враження від зустрічі з чудовою ниткою, подарунком мудреця?
- Що було легко, а що важко, в цій грі?
- Чому ця гра може навчити?

До уваги педагога! Висновки: Завжди є щось, що об'єднує людей. Відчуття зв'язку допомагає встановити довірливі відносини в колективі. Комфортність взаємин залежить від того, в якому стані знаходиться нитка: натягнутою чи вільною. Експериментуючи з натягом нитки, ми символічно проживали різні типи взаємин один з одним. Серед членів колективу бувають різні епізоди в спілкуванні. Головне, щоб не відбувалося, вміти відновлювати комфортний стан нитки.

8. Вправа «Як чинити опір» (5 хв.)

Мета: надати можливість учасникам отримати відчуття від учинення опору, відпрацювати навички відмови.

Хід вправи:

Педагог об'єднує учасників у дві різні підгрупи (якщо в групі непарна кількість учасників – педагог приєднується).

Завдання: під час виконання вправи одна команда має постійно говорити лише «так», а інша – тільки «ні».

Завдання учасникам – пересуваючись по кімнаті, спробувати поговорити з людиною з іншої команди лише за допомогою свого слова і спробувати його «перетакати» або «перенікати». Якщо хтось вимовив інше слово, крім дозволеного, він програв.

Орієнтовні питання для обговорення:

- Чи у всіх вийшло поспілкуватися?
- Чи вдалося когось переконати? Що допомогло? Які «аргументи» використовували (підвищували голос, кричали, змінювали міміку, підключали жести)?
- Що ви відчували, коли виконували свою роль у вправі?

Підсумовуючи цю частину вправи, педагог-тренер зазначає, що дуже важливо вміти говорити «ТАК» і «НІ». Зараз була можливість «боротися» словами.

9. Вправа «Назви емоцію»(5 хв.)

Мета: педагог пропонує розглянути фотографії людей із різним емоційним станом (див. додаток 2) та поставити такі запитання:

- Який емоційний стан людини?
- Чи подобається тобі ця емоція, чому?
- Чи буваєте ви агресивними?
- Чому?
- Як ви думаєте, чи подобається ви іншим, коли агресивні і злі?

10. Підсумки (5 хв.)

Педагог роздає учасникам маленькі кольорові аркуші, вирізані у вигляді яблук, і пропонує коротко записати відповідь на запитання: що було корисним? Що найбільше запам'яталося?

Після цього усі учасники по колу озвучують свої записи, а потім прикріплюють їх на плакат «Наші очікування»

На завершення педагог пропонує учасникам стати в коло, взятися за руки і по черзі висловити всім побажання, закінчуючи фразу: «Я бажаю всім і в майбутньому бути здоровими, а для цього завжди...

Заняття III

Захисти себе від насильства та жорстокого поводження

Мета: Познайти учнів з інформацією стосовно заборони всіх форм насильства та жорстокого поводження з дітьми:

- ☐ законодавчою базою;
- ☐ базовими визначеннями та поняттями;
- ☐ теоретичною інформацією;
- ☐ практичними порадами.

Кількість учасників: 15-20 учнів

Час проведення: 1 год. 40 хв. – 2 год.

Форми роботи: індивідуальна, колективна, робота в парах, спільне обговорення, групова презентація.

Структура заняття

№	Види робіт	Орієнтовна тривалість	Ресурсне забезпечення
1.	Вступне слово	3 хв.	
2.	Гра «Знайомство»	5-7 хв.	
3.	Ознайомлення з правилами роботи	3 хв.	Кольорові аркуші з правилами
4.	Очікування «Хмари сподівань»	7 хв.	Ватман, блакитні папірці у вигляді хмар
5.	Мозковий штурм «Насильство – це»	7 хв.	Дошка, крейда
6.	Гра «Пересадки»	5 хв.	
7.	Керована лекція «Законодавча база щодо захисту від насильства»	20 хв.	Інформаційні витяги з «Конституції України», Закони України: «Про охорону дитинства», «Про попередження насильства в сім'ї», «Про органи і служби у справах дітей», «Конвенція ООН».
8.	Вправа «Впізнай»	15 хв.	Папір, ножиці, клей, журнали

9.	Інформаційне повідомлення	10 хв.	Презентація «Стоп – насильство!»
10.	Вправа «Моя заява»	7 хв.	Папір, ручка, зразки заяви
11.	Підсумок. Вправа «Комплімент»	5 хв.	

Зміст заняття

1. Вступне слово педагога(3 хв.)

Мета: установка на роботу.

Кожному з вас хоча б раз у житті доводилося зустрічатися з проблемою – насильством. Воно могло застосовуватися і проти вас самих, могли бути свідком, або самі ставали агресором. Сьогодні ми з вами познайомимося із законодавчою базою стосовно проблеми запобігання та заборони всіх форм насильства та жорстокого поводження з дітьми; розглянемо ситуації, коли ви чи ваші близькі зазнали насильства та що робити в таких ситуаціях? Але для початку давайте краще пізнаємо один одного.

2. Гра «Знайомство» (5-7 хв.)

Мета: допомогти учасникам тренінгу краще пізнати один одного, створити сприятливу атмосферу.

Всі по черзі, розпочинаючи з тренера, назвуть своє ім'я та одну з рис вашого характеру, яка найкраще вас презентує.

3. Ознайомлення з правилами роботи (3 хв.)

Мета: організація групи та створення можливості для успішної ефективної роботи.

Педагог пропонує присутнім встановити правила роботи на занятті та обов'язково включити до переліку такі правила:

- Говорити по черзі, коротко, не перебиваючи інших.
- Говорити від себе.
- Бути добровільними.
- Бути позитивними.
- Пам'ятати про конфіденційність.
- Бути активним.
- Правило піднятої руки.

4. Очікування «Хмари сподівань» (7 хв.)

Мета: формування власної мети діяльності, мотивація та усвідомлення відповідальності за досягнення певних результатів.

Педагог пропонує учням продовжити речення: «Від цієї зустрічі я очікую...» Висловлювання повинні бути лаконічними: «Всі люди на щось сподіваються в цьому житті: одні мають позитивні сподівання, а інші бачать тільки погане. А на що сподіваєтесь ви?»

5. Мозковий штурм «Насильство – це...» (7 хв.)

Мета: з'ясувати, як учні розуміють термін насильство, що воно на їхню думку означає?

Педагог ставить запитання до учнів: «Насильство – це...». На дошці записує всі висловлювання учнів стосовно того, що вони думають, як гадають, що в їхньому розумінні насильство? Насильство – це...

6. Гра «Пересадки» (5 хв.)

Мета: активізувати учасників, підготувати їх до виконання наступних вправ.

Педагог пропонує учасникам, у яких є, наприклад, рідна сестра, помінятися місцями. Далі тренер говорить: «Поміняйтеся місцями всі ті...»

- у кого гарний настрій
- у кого у вухах сережки
- у кого карі очі
- у кого оптимістичний характер
- у кого наступного місяця День народження
- хто любить співати
- у кого є бажання працювати у нашій групі далі?

7. Керована лекція «Законодавча база щодо захисту дітей від насильства та жорстокого поводження (20 хв.)

Мета: познайомити учнів з новим матеріалом.

Педагог об'єднує учнів у п'ять підгруп.

Кожна з підгруп отримує інформацію стосовно одного із законів щодо законодавчої бази: «Конституція України», Закони України: «Про охорону дитинства», «Про попередження насильства в сім'ї», «Про органи і служби у справах дітей», «Конвенція ООН».

Протягом 7-10 хвилин кожна підгрупа ознайомлюється з інформацією, а потім стисло, акцентуючи на головному, викладає матеріал всім присутнім.

8. Вправа «Впізнай» (15 хв.)

Мета: вирішення складної проблеми стосовно кожного з виду та форми жорстокого поводження.

Педагог об'єднує учнів у шість підгруп.

Кожна підгрупа отримує назву одного з видів насильства:

фізичне, сексуальне, психологічне, економічне, булінг, кібербулінг,

але якій підгрупі дісталася назва залишається у секреті. Необхідно протягом 5 хвилин розкрити характеристику одного з видів та презентувати цей вид чи форму жорстокого поводження за допомогою пісні, малюнка, інсценування (але без фізичного контакту).

9. Інформаційне повідомлення педагога (10 хв.)

Мета: надати інформацію щодо подальшого поводження дитини, якщо з нею або з кимось із її близьких стався випадок жорстокого поводження, або насильства.

Насильство є серйозною проблемою, особливо, якщо це домашнє насильство. Дуже часто жорстоке поводження в сім'ї та насильство, яке скоєно в родині, постають одним із чинників існування та поширення торгівлі людьми, провокують суїцид, наносять фізичні ушкодження, приводять навіть до інвалідності.

Спільним наказом Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді, Міністерства внутрішніх справ України була затверджена Інструкція щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, дітей та молоді, центрів соціальних служб для молоді та органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї.

Відповідно до постанови, прийняття, облік і розгляд заяв здійснюється за місцем проживання постраждалого від насильства від насильства в сім'ї або члена сім'ї, стосовно якого існує реальна загроза здійснення насильства. Надавати заяву можна: в службу у справах дітей, відділ поліції (службу дільничних інспекторів та ювенальну превенцію).

Педагог: *«Скажіть, до кого в першу чергу ви в змозі звернутися, якщо з вами, вашими близькими відбувся або передбачається факт насильства?»*

Усна заява викладається заявником та записується посадовою особою відповідного органу, письмова надсилається поштою, подається особисто або передається через іншу особу.

У заяві необхідно зазначити:

- прізвище, ім'я, по-батькові;

- місце проживання постраждалого;
- інформація про те, ким вчинено, або може бути вчинено насильство.

До уваги педагога! Інформація розглядається протягом трьох днів з моменту подання. Згідно закону заборонено відмовляти у прийнятті, реєстрації та розгляду заяви. Неприйняття та не реєстрація заяви – є службовим злочином. На профілактичний облік члени сім'ї ставляться тільки після винесення їм офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї. Працівниками відділу ювенальної превенції справи заводяться у випадках, коли жертва насильства в сім'ї або особа, що вчинила насильство, не досягли 18-річного віку.

10. Вправа «Моя заява»

Мета: закріпити знання учнів щодо звернення по факту насильства (до кого, як і в якій формі).

Отже, кожному з вас надається завдання: скласти офіційну заяву щодо факту насильства, яке було/можливо могло статися з вами або з кимось із ваших членів родини (**див. додаток 7**)

Підсумок. Учні за бажанням презентують свої напрацювання.

11. Підсумок. Вправа «Комплімент»(5-7хв.)

Мета: отримати та активізувати інформацію від учасників групи, зняття емоційного напруження.

Учасники висловлюють свої почуття, що виникли під час заняття, вносять пропозиції щодо наступних зустрічей.

Всі стають у коло, обіймають один одного за плечі, а потім говорять комплімент кожному.

Заняття IV

Безпечний освітній простір. Стоп- булінг!

Мета: формування негативного ставлення до проявів агресії; розвиток співчутливого ставлення до жертв насилля та навичок надання і отримання допомоги.

Кількість учасників: 15-20 учнів

Час проведення: 2 год. 30 хв. – 3 год.

Форми роботи: індивідуальна, колективна, робота в парах, спільне

обговорення, групова презентація.

Структура заняття

№	Види робіт	Орієнтовна тривалість	Ресурсне забезпечення
1.	Вправа «Знайомство»	3 хв.	
2.	Вправа «Правила»	3 хв.	
3.	Вправа «Наші очікування»	3 хв.	Плакат з малюнком «Наші очікування»
4.	Слово педагога. Притча про метелика	5 хв.	
5.	Демонстрація відеоролика «Жертва булінгу», одговорення	10 хв.	Мультимедійна дошка
6.	Мозковий штурм «Насильство – це...»	5 хв.	
7.	Вправа «Міф чи реальність»	5 хв.	карки з позначками «так», «ні»
8.	Гра «Камінь-ножиці-папір».	5хв	
9.	Інформаційне повідомлення «Що таке булінг»	10 хв.	Мультимедійна дошка, презентація
10.	Руханка «Пошкоджений телефон»	5 хв.	
11.	Вправа «Рука допомоги»	7 хв.	Вирізані з паперу долоньки, олівці
12.	Вправа «Мікрофон»	7 хв.	
13.	Вправа «Серце доброти»	7 хв.	Вирізані з паперу сердечка, олівці
14.	Підсумок. Притча «Скільки важить сніжинка?»	5 хв.	

Зміст заняття

1. Вправа «Знайомство»(3 хв.)

Мета: допомогти учасникам заняття краще пізнати один одного, створити сприятливу атмосферу.

Учні по колу називають своє повне ім'я і, як їм подобається, щоб до них зверталися.

2. Вправа «Правила» (3 хв.)

Мета: організація групи та створення можливості для успішної ефективної роботи.

Педагог пропонує пригадати прийняті групою правила. Правила фіксуються на дошці.

- Говорити по черзі, коротко, не перебиваючи інших.
- Говорити від себе.
- Бути добровільними.
- Бути позитивними.
- Пам'ятати про конфіденційність.
- Бути активним.
- Правило піднятої руки.

3. Вправа «Наші очікування» (3 хв.)

Мета: формування власної мети діяльності, мотивація та усвідомлення відповідальності за досягнення певних результатів. (5 хв.)

Педагог пропонує учням продовжити речення : **«Від цієї зустрічі я очікую...»** Свої очікування учні записують на папірцях та прикріплюють до плакату «Наші очікування», за бажанням читають їх уголос.

4. Слово педагога. Притча про метелика (5 хв.).

Ця історія трапилась дуже давно у старовинному місті, де мешкав один *мудрець*. *Слава про його мудрість розійшлася далеко за межі міста. Та жив у тому місті один чоловік, який заздрих славі мудреця. І от вирішив він придумати таке запитання, щоб мудрець не зміг на нього відповісти. Пішов чоловік на узлісся, спіймав метелика, заховав його в долонях і подумав: «Спитаю я в мудреця: скажи, о наймудріший, який метелик у мене в руках — живий чи мертвий?». Якщо він скаже «живий», я стисну долоні, і метелик помре; а якщо скаже «мертвий», я розкрию долоні, і метелик полетить. Ось тоді всі зрозуміють, хто з нас розумніший.*

Так усе і сталося. Вловивши метелика, лихий чоловік попрямував до мудреця і запитав у нього: «Який метелик у мене, о наймудріший, живий чи мертвий?». І мудрець, який і насправді був дуже розумною людиною, відповів: «Усе у твоїх руках, чоловіче».

Отже, друзі, як ви гадаєте, що мав на увазі мудрець, коли так відповів чоловікові?

Учні відповідають: «Що від самої людини залежить, житиме метелик чи помре».

Але в цих мудрих словах є ще один зміст: від людини залежить, чого у світі стане більше — добра чи зла, як вона ставитиметься до інших добре чи погано.

Нам подобається, коли нас люблять, поводяться з нами чемно, звертаються до нас на ім'я, особливо на лагідне. А які відчуття у вас виникають, коли вас або когось з вашого оточення називають на прізвисько, принижують?

5. Демонстрація відеоролика «Жертва булінгу» (10 хв.)

Педагог пропонує учням переглянути відеоролик «Жертва булінгу».

<https://www.youtube.com/watch?v=8l21hogktb0>

Орієнтовні питання для обговорення:

- Про що йдеться у цьому ролику?
- Про яку вікову категорію це відео?
- Які відчуття у вас виникали, коли ви дивилися це відео?
- Чи потрапляли ви в таку ситуацію?

6. Мозковий штурм. Насильство – це... (5 хв.)

Мета: з'ясувати, як учні розуміють термін насильство, що воно на їхню думку означає?

Педагог пропонує учасникам продовжити речення: «Насильство – це...» Після висловлювання думок кожного педагог робить висновок: насильство – це застосування агресивних, жорстоких дій однієї людини по відношенню до іншої, що порушують права і свободу особистості та завдають шкоди фізичному, психічному, моральному здоров'ю, а також розвитку. Насильство є демонстрацією сили і бажанням здобути цілковитий контроль та владу над іншою стороною.

Слова, які асоціюються з насильством – жорстокість, агресія, погроза, гвалт, силування, примус.

7. Вправа «Міф чи реальність» (5 хв.)

Мета: формувати в учнів усвідомлене відповідальне ставлення до різних проявів насильства

Педагог пропонує учням прослухати факти про насильство та визначити, що являється правдою, а що ні. Для цього їм надаються дві картки з позначками „так”, „ні”.

- Насильство має і позитивні сторони (НІ);
- Використання нецензурних слів людиною по відношенню до іншої не є проявом насильства (НІ).
- Насильство – це коли видно сліди на тілі жертви (Так).
- Б'ють заслужено (НІ).
- В освітньому закладі найбільш розповсюджене психологічне насилля, використання нецензурних слів одного учня по відношенню до іншого (ТАК).
- Підліток, який потерпає від насильства повинен мовчати про це (НІ).
- Хлопці схильні до проявів насильства більше, ніж дівчата (ТАК).
- Насильство не карається законом України (НІ).

- Насильство – це ознака мужності підлітка в освітньому закладі (НІ).
- Розповідати, про те, що над вам були здійснені насильницькі дії – це ознака слабкості (НІ).
- Насильство – це не злочин, а нормальне явище в освітньому середовищі (НІ).
- Поліція не повинна втручатися у вирішення проблеми насильства (НІ).

8. Гра «Камінь – ножиці – папір» (5 хв.)

Мета: сприяти усвідомлення учнями проявів агресії; формувати навички уникнення насильства.

Інструкція: у цій грі існує складна система стосунків між трьома персонажами: **каменем, ножицями і папером**. Ножиці ріжуть папір, папір може накрити камінь, а камінь — зламати ножиці.

Учні, які сидять поруч об'єднуються в пари, стискають одну руку в кулак і, одночасно вимовляючи «Раз-Два-Три», на останньому складі показати рукою один із трьох знаків: камінь (кулак), ножиці («V» двома пальцями) або папір (відкрита долоня). Той, хто виграв, отримує один бал. Переможцем стане той, хто перший набере 3 бали (див. додаток 8) .

Орієнтовні питання для обговорення:

- Як почувався Папірець, коли вперше прийшов до освітнього закладу? *(Злякався, бо побачив групу ножиць, які сильніші за нього.)*
- Що він відчув, коли зустрів Папірців?*(Зрадів.)*
- Як його зустріли Папірці? *(Почали ображати, штовхати.)*
- Хто допоміг Папірцеві? Як він це зробив? *(Папірцеві допомогли одні із Ножиць, відігнавши кривдників і подавши йому руку.)*
- Що побачили Папірець і Ножиці, коли йшли додому? *(Як двоє камінців ображають маленького Камінчика.)*
- Що зробили Ножиці? *(Сховалися за стовпом, бо боялися камінців.)*
- Хто допоміг Камінчикові захиститися від кривдників? *(Папірець прогнав кривдників і подав Камінцю рюкзак.)*
- Що Камінчик зробив для Ножиць? *(Усміхнувся Ножицям і подарував квітку.)*
- Який висновок можна зробити з цієї історії? *(Сильніший завжди має захищати слабших.)*

Слово педагога:

Отже, підтримка та взаємодопомога дуже важливі для людини, що зазнає насилля, булінгу. Якщо ви стали свідком такої ситуації, не можна бути байдужим, треба намагатися припинити насилля, за потреби покликати на допомогу».

9. Інформаційне повідомлення. « Що таке булінг» (10 хв.)

Нині серед учнівської молоді надзвичайно загострилася проблема насильства, здійснюваного самими дітьми одне до одного.

Останніми роками визнано поширення в освітній практиці такого явища, як шкільний булінг. Це соціальна проблема всього світу протягом останніх ста років. Перегляд презентації «Стоп булінг»

<https://www.youtube.com/watch?v=kzVJtDHA22o&feature=youtu.be>

10. Руханка «Пошкоджений телефон» (5 хв.)

Мета: активізувати увагу, розвивати навички активного слухання.

Хід вправи.

Учасники стають у шеренгу. Ведучий каже на вухо найближчому до нього учасникові речення, яке складається з 5 слів. Наприклад: «Тема сьогоднішнього зібрання дуже цікава». Учасник має передати речення (як він почув і зрозумів) наступному, і так далі. Наприкінці ведучий пропонує останньому учасникові виголосити те, що він почув. Зазвичай речення відрізняються.

11. Вправа «Рука допомоги» (стратегії боротьби з булінгом) (7 хв.)

Слово педагога:

«За даними різних досліджень, майже кожен третій учень в Україні так чи інакше зазнавав булінгу в освітніх закладах, потерпав від принижень і насмішок. Жертви булінгу переживають важкі емоції — почуття приниження та сором, страх, розпач і злість. Такі учні іноді просто бояться ходити на навчання.

Допомогти жертві булінгу інколи досить просто. Перше, що ти можеш зробити, — не підтримувати тих, хто знущається. Твоє ставлення має бути таким, щоб ініціатори булінгу відчули, що ти не погоджуєшся з тим, що відбувається. Якщо бачиш, що з когось насміхаються, допоможи йому вийти з цієї ситуації, покажи свою підтримку, скажи, що він чи вона не заслуговує на таке ставлення. Люди, яких ображають, часто відчуваються самотніми — допоможи їм відчути, що вони не одні».

• **Завдання учням:**

Написати на вирізаних з паперу долоньок, які способи боротьби з булінгом вони можуть запропонувати (*вітатися з жертвою булінгу, звернутися до старших по допомогу, не поширювати пліток, не підтримувати тих, хто ображає інших*).

Долоньки кріпимо на фліпчарт із зображенням освітнього закладу.

Підсумок: «Наша підтримка дуже важлива для людини, яка зазнає булінгу».

12. Вправа «Мікрофон» (7 хв.)

Слово педагога: «Ми знаємо, що робити і до кого звертатися, якщо раптом заболить зуб чи захворіємо на грип. А як бути, коли ситуація булінгу не вирішується на рівні однолітків?»

• Педагог пропонує учням за правилом піднятої руки назвати, до кого можна звернутися, якщо ви стали свідком або жертвою булінгу.

Орієнтовні варіанти відповідей:

- батьки;
- старший брат або сестра;
- друг (друзі) з освітнього закладу;
- друг (друзі) не з освітнього закладу;
- класний керівник;
- директор ліцею;
- батьки кривдника;
- поліція;
- практичний психолог;
- соціальний педагог;
- «гаряча лінія» з питань насильства та захисту прав дітей **0 800 500 225.**

Підсумок: *«Не треба соромитися зізнатися іншим у виникненні ситуації булінгу. Найкраще сказати про це дорослим, яким ви довіряєте. Пам'ятайте, що коли кривдника не зупинити, можуть постраждати інші діти».*

13. Вправа «Серце доброти» (7 хв.)

Слово педагога: «Було б набагато ліпше, якби люди замість булінгу робили щось добре один для одного», тому пропоную вам написати на серці те, що може допомогти іншій людині, зігріти їй душу (*поділитися парасолькою під час дощу, притримати для когось двері*). Зберіть усі «серця», перемішайте їх, відтак запропонуйте кожному витягнути навмання одне серце та впродовж наступного тижня зробити те, що написано на його серці доброти, для когось іншого.

14. Підсумок. Притча «Скільки важить сніжинка?» (5 хв.)

Одного разу маленька синичка, сидячи на засніженій гілці дерева, запитала в дикого голуба:

— Скільки важить одна сніжинка?

— Не більше, ніж нічого, — відповів він їй.

— Тоді я хочу розповісти тобі дуже цікаву історію, —

вела далі синичка. — Одного разу я сиділа на ялиновій гілці, й почався

снігопад. Це ще не була віхола, й легкі сніжинки спокійно лягали на дерева.

Я нарахувала 7435679 сніжинок, які опустилися на ялинову гілку. І коли остання сніжинка, що, як ти сказав, «важить не більше, ніж нічого», впала на неї — гілка зламалася. — Після цього синичка злетіла, залишивши голуба у глибокій задумі.

Скільки важать наші слова? Часом ті слова, які «не важать» нічого, наші вчинки, які ми робимо, непомітні для нас самих, лягають великою образою й болем на інших. І під таким тягарем може зламатися кожна людина. Я точно знаю, що хоча б раз, але кожен із нас завдавав образи іншим, навіть не зауважуючи цього.

Насправді слова, з якими ми звертаємося одне до одного, важать дуже багато: добрими, лагідними можна підняти людині настрій, зробити її щасливою, а злими і жорстокими — засмутити, образити, принизити і навіть убити. Про це потрібно пам'ятати під час спілкування і конфлікту, щоб не зіпсувати стосунків назавжди.

Я щиро вірю і повністю впевнена, що кожен з вас вживатиме такі слова, що підніматимуть настрій іншим, щоб будувати і не руйнувати. Адже те, що ми говоримо так чи інакше лишає слід у серці людини, якій ми це сказали. Наш колектив – це велика сім'я. Мені, та й вам, хотілося б, щоб у нашій сім'ї завжди панувало добро, взаємоповага, не було сварок, лихослів'я. Я переконана, що кожен із вас прагне, щоб наш заклад став територією Добра. Тому пам'ятайте правило, яке називають Золотим «Усе, що хочете аби робили вам люди, те робіть їм і ви».

Заняття V

Зупинимо насильство разом!

Мета:

1. Підвищення рівня правової обізнаності стосовно заборони всіх форм насильства та жорстокого поводження :
2. Набуття навичок щодо того, як себе поводити, що робити, якщо насильство вже скоєно?
3. Практичні рекомендації щодо запобігання та профілактики насильства та жорстокого поводження.

Форми роботи: дистанційна форма проведення (платформа ZOOM), індивідуальна, колективна, робота в групах, спільне обговорення відеоматеріалів, вихідна діагностика.

№	Види робіт	Орієнтовна тривалість	Ресурсне забезпечення
1.	Вступне слово	3 хв.	презентація, слайд1
2.	Ознайомлення з правилами	3 хв.	додаток 9, презентація, слайд1
3.	Вправа «Наші очікування»	3 хв.	
4.	Мозковий штурм «Насильство – це»	5 хв.	презентація, слайд3
5.	Види насильства	7 хв.	презентація, слайди 5,6,7,8,9,10
6.	Вправа «Впізнай»	20 хв.	відеоролики
7.	Інформаційне повідомлення «Відповідальність за різні види насильства»	10 хв.	відеоролик, презентація, слайди 10, 11
8.	Вправа «Моя заява»	5 хв.	додаток 7
9.	Вправа «Сенкан»	5 хв.	презентація, слайд 13
10.	Підсумок. Слово педагога	2 хв.	додаток 11
11.	Домашнє завдання діагностика «Агресивна поведінка»		додаток 12

Зміст заняття

1. Вступне слово педагога(2 хв.)

Мета: установка на роботу.

Кожному з вас хоча б раз у житті доводилося стикатися з проблемою – насильством. Воно могло застосовуватися і проти вас самих, могли бути свідком таких випадків, або самі ставали агресором. Сьогодні ми з вами познайомимося із поняттям насильства, видами насильства; законодавчою базою стосовно запобігання та заборони всіх форм насильства та жорстокого поводження з неповнолітніми; розглянемо ситуації, коли ви чи ваші близькі зазнали насильства та що робити в цій ситуації? Переглянемо відеоматеріали, які демонструють види насильства та допоможуть у вирішенні проблем, пов'язаних з насиллям та жорсткою поведінкою.

(Педагог демонструє на екрані презентацію «СТОП – насильство»

СЛАЙД №1)

<https://www.youtube.com/watch?v=0oibEo9BaDw>

2. Ознайомлення з правилами роботи (3 хв.)

Мета: організація групи та створення можливості для успішної ефективної роботи, атмосфери довіри й взаємоприйняття.

Дії педагога: пропонує учням, вибираючи відповідний смайлик у чаті «згоди» чи «заперечення» (див. додаток 9) , встановити правила роботи на он-лайн - заході та обов'язково включити до переліку такі правила:

- Говорити по черзі, коротко, не перебиваючи інших.
- Говорити від себе.
- Бути добровільними.
- Бути позитивними.
- Пам'ятати про конфіденційність.
- Бути активними.

(Педагог демонструє на екрані презентацію «СТОП – насильство»
СЛАЙД №2)

3. Вправа «Наші очікування» (5 хв.)

Мета: формування власної мети діяльності, мотивація та усвідомлення відповідальності за досягнення певних результатів. **Дії педагога:** пропонує учням продовжити речення в чаті, при бажанні озвучити вголос: «Від цієї зустрічі я очікую...» Попросити висловлюватися лаконічно: «Всі люди на щось сподіваються в цьому житті: одні мають позитивні сподівання, а інші бачать тільки погане. А на що сподіваєтесь ви?

4.Мозковий штурм «Насильство – це...» (10 хв.)

Мета: з'ясувати, як учні розуміють термін насильство, що воно на їхню думку означає?

Педагог пропонує учням висловити свою думку стосовно того, що вони думають, як гадають, що в їхньому розумінні насильство? Насильство – це...

(Педагог демонструє на екрані презентацію «СТОП – насильство»
СЛАЙД №3)

5. Вправа «Види насильства» (5 хв.)

Мета: ознайомлення учасників із видами насильства.

Дії педагога: ознайомлює учнів з матеріалами презентації: які види насильства визначають сучасні соціологи

Психологічне насильство –

- ☐ висловлена або прихована погроза,
- ☐ жорсткий контроль поведінки,
- ☐ відсутність у родині доброзичливої здорової атмосфери, що не сприяє здоров'ю, росту самооцінки дитини.

(Педагог демонструє на екрані презентацію «СТОП – насильство»
СЛАЙД №4)

Економічне насильство —

- ☐ вас позбавляють їжі чи води;
- ☐ ваше особисте майно пошкоджують чи ламають;
- ☐ вам незаконно обмежують доступ до житла чи позбавляють житла;
- ☐ у вас вилучають ваші власні кошти, речі;
- ☐ вас примушують жебракувати.

(Педагог демонструє на екрані презентацію «СТОП – насильство»

СЛАЙД №5)

Булінг —

- ☐ фізичне залякування;
- ☐ психологічний терор щодо дитини з боку групи її однолітків, спрямовані на те, щоб викликати в неї страх і тим саме підкорити її;

(Педагог демонструє на екрані презентацію «СТОП – насильство»

СЛАЙД №6)

Кібербулінг –

- ☐ це новітня форма агресії, що представляє собою жорстокі дії з метою дошкулити, нашкодити, принизити людину з використанням інформаційно-комунікаційних засобів: мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних мереж тощо.

(Педагог демонструє на екрані презентацію «СТОП – насильство»

СЛАЙД №7)

Фізичне насильство —

- ☐ вас б`ють, штовхають;
- ☐ перешкоджають вільному пересуванню;
- ☐ створюють ситуації, що несуть ризик чи загрозу Вашому життю чи здоров`ю;
- ☐ вам погрожують зброєю чи іншими предметами, що можуть завдати фізичної шкоди;
- ☐ вас позбавляють допомоги під час хвороби чи вагітності.

(Педагог демонструє на екрані презентацію «СТОП – насильство»

СЛАЙД №8)

Сексуальне насильство —

- ☐ вас примушують займатися проституцією;
- ☐ вас примушують до небажаних статевих стосунків;
- ☐ над вами неприйнятно жартують, виголошуючи фрази із сексуальним підтекстом.

(Педагог демонструє презентацію «СТОП – насильство» СЛАЙД №9)

6.Вправа «Впізнай» (5 хв.)

Мета: підвищення рівня обізнаності учнів щодо ознак та видів насильства.

Педагог об'єднує учасників заходу в підгрупи (кімнати), де вони переглядають відеоматеріал, у ході обговорення визначають, про який вид насильства йдеться у відеороликах.

1 підгрупа - відеоролик «Економічне насильство»

<https://www.youtube.com/watch?v=UzsYsJi69TQ&t=118s>

2 підгрупа - відеоролик «Підлітки, які калічили школярку»

<https://www.youtube.com/watch?v=UjmHLpmVKNk>

3 підгрупа - відеоролик «Сексуальне насильство»

<https://www.youtube.com/watch?v=OIuo1cPeIkk>

4 підгрупа - відеоролик «Що таке булінг»

<https://www.youtube.com/watch?v=Yf0bTryNB9g>

5 підгрупа – відеоролик «Кібербулінг»

<https://www.youtube.com/watch?v=ZiWSu62Qaec>

6 підгрупа – відеоролик «Говори проти насильства»

<https://www.youtube.com/watch?v=TFfFHYO1kZA>

Дії педагога : після презентації груп результатів своєї роботи пропонує обговорення, підбиває разом з учасниками загальні підсумки.

Орієнтовні запитання для обговорення:

- Що було легко, а що складно під час виконання вправи? Чому?
- Які важливі особисто для вас висновки ви зробили?

7. Інформаційне повідомлення соціального педагога(5 хв.)

Мета: надання інформації щодо подальшого поводження неповнолітніх, якщо з ними або з кимось із їх близьких стався випадок насильства.

Насильство є серйозною проблемою, особливо, якщо це домашнє насильство. Дуже часто жорстоке поводження в сім'ї та насильство, яке скоєно в родині, постають одним із чинників існування та поширення торгівлі людьми, провокують суїцид, наносять фізичні ушкодження, приводять навіть до інвалідності.

Спільним наказом Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді, Міністерства внутрішніх справ України була затверджена Інструкція щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, дітей та молоді, центрів соціальних служб для молоді та органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї.

Педагог пропонує переглянути відеоролик «Домашнє насильство»

<https://www.youtube.com/watch?v=9YblZ0Klurc>

Орієнтовні запитання для обговорення:

- Про що цей відеоролик?

- Які відчуття виникали у вас під час перегляду відеоролика?
- Що потрібно робити у таких ситуаціях?

До уваги педагога!

Для забезпечення дітям можливості визначити себе як особистість і реалізувати свої можливості в безпечних і сприятливих умовах, в середовищі сім'ї або опікунів, для підготовки їх до життя у вільному суспільстві та захисту дітей створено ряд документів на державному та міжнародному рівні.

(Педагог демонструє на екрані презентацію «СТОП – насильство»

СЛАЙД №10)

Педагог: *«Скажіть, до кого в першу чергу ви в змозі звернутися, якщо з вами, вашими близькими відбувся або передбачається факт насильства?»*

Дії педагога: після відповідей учнів педагог пропонує їхній увазі інформацію та контакти гарячих ліній стосовно надання допомоги у випадках різних видів насильства (див. додаток 10).

(Педагог демонструє на екрані презентацію «СТОП – насильство»

СЛАЙД №11)

8. Вправа «Моя заява» (5 хв.)

Мета: отримати навички щодо подальших дій у випадках різних форм насильства.

Дії педагога: об'єднує учасників заходу в підгрупи (кімнати), кожна підгрупа отримує ситуації з випадками насильства.

Завдання: написати заяву до кожної ситуації (див. додаток 7).

(Педагог демонструє на екрані презентацію «СТОП – насильство»

(СЛАЙД 12)

До уваги педагога!

Потрібно зазначити, що заява розглядається протягом трьох днів з моменту подання. Згідно законодавства заборонено відмовляти у прийнятті, реєстрації та розгляді заяви. Неприйняття та не реєстрація заяви – є службовим злочином.

9. Вправа «Сенкан»(5 хв.)

Дії педагога: разом з учнями підсумовує отримані знання щодо видів насильства та жорстокого поводження, пропонує цікаву методику «Сенкан»

Отже, «сенкан» — це п'ятирядковий вірш, який ще часто називають «американським хоку» через його подібність до японського жанру поезії. В українських школах вправу з написання сенкану вже використовують як навчальний прийом. Як правило, складання такого вірша займає всього кілька хвилин. Нумо розбиратися, як це робити.

Правила складання

Один з найпоширеніших видів сенкану — дидактичний. Його форма створення доволі проста.

Перший рядок — одне слово. Це іменник, який вказує на тему вірша.

Другий рядок — два прикметники, які описують тему.

Третій рядок — три дієслова, що описують дію, пов'язану з темою.

Четвертий — речення з чотирьох слів, яке вказує на ставлення самого автора до теми.

П'ятий рядок є ніби висновком вірша. Зазвичай це також одне слово, яке є синонімом до теми.

Найлегше зрозуміти структуру дидактичного сенкану на прикладах. **(Педагог демонструє на екрані презентацію «СТОП – насильство» СЛАЙД 13)**

Насилля

Жорстоке, неправомірне

Принижувати, шкодити, цькувати

Я проти вчинення насилля

Агресія

Дії педагога: об'єднує учасників заходу в підгрупи (кімнати), кожна підгрупа отримує завдання: використовуючи перше слово, скласти сенкан.

10. Підсумок. Слово педагога (2 хв.).

Сьогодні ми опрацювали велику кількість інформації, для того, щоби ви мали змогу скористатися цими матеріалами у своєму житті, перейдіть за посиланням (педагог пропонує презентацію у форматі Wordart «СТОП-насильство»)<https://wordart.com/npupp4uwnzd0/word-art%201> (див. додаток 11)

11. Домашнє завдання.

Педагог пропонує учням за посиланням у googol – формі відповісти на запитання діагностики «Агресивна поведінка» за методикою Є. Ільїна та

П.Ковальова <https://docs.google.com/forms/d/1jP2OXVEPiGsE8srYxiQBMhQZ2AHeG1uAu57EuIObWiU/edit>

Мета: визначення стриманості/нестриманості й типу агресивної поведінки учнів; прогнозування схильності учнів до будь-яких проявів насильства.

Інструкція: на кожне твердження треба дати відповідь «так» (знак «+») або «ні» (знак «-») (див. додаток 12).

Заняття VI

Попередження домашнього насильства

Мета: проаналізувати основні види та ознаки насильства, визначити технології роботи з дітьми, які зазнали насильства у сім'ї.

Цільова аудиторія: педагогічні працівники

Структура заняття

№	Види робіт	Орієнтовна тривалість	Ресурсне забезпечення
1.	Вправа «Привітання»	3 хв.	
2.	Вправа «Наші очікування»	3 хв.	Папірці у вигляді різнокольорових квіточок, плакат «Наші очікування» із зображенням зеленої галявини.
3.	Мозковий штурм «Насильство – це...»	3 хв.	
4.	Відеоролик «Домашнє насильство».	7 хв.	Мультимедійна дошка
5.	Вправа «Впізнай»	10 хв.	Папір, ручки
6.	Інформаційне повідомлення «Види домашнього насильства»	3-5 хв.	
7.	Вправа «Уяви собі море»	5хв.	Музичний супровід «Звуки моря»
8.	Вправа «Алгоритм дії педагога у разі виявлення випадків насильства»	7 хв.	Папір, ручки
9.	Інформаційне повідомлення. Телефони довіри.	3 хв.	
10.	Підсумок. Притча про трьох робітників.	3 хв.	

Зміст заняття

1. Вправа «Привітання» (3 хв.)

Мета: допомогти учасникам заняття краще пізнати один одного, створити сприятливу атмосферу.

Кожен з педагогів по черзі називає своє ім'я та коротко описує своє життєве кредо.

2. Вправа «Наші очікування» (3 хв.)

Мета: формування власної мети діяльності, мотивація та усвідомлення відповідальності за досягнення певних результатів.

Кожен з педагогів записує на різнокольорових квіточках свої очікування та за бажанням висловлює їх уголос.

3. Інформаційне повідомлення (3 хв.)

«Домашнє насильство як актуальна соціальна проблема.»

Жорстоке поводження з дітьми - це феномен, про існування якого відомо з моменту появи історичних записів людства і який, напевно, буде існувати ще довго. Пов'язано це з тим, що насильство - це не лише соціальне явище, але і явище, яке тісно пов'язане з природою людини. У різні часи питання жорстокої поведінки відносно дітей досліджували філософи, соціологи, педагоги, психологи, правознавці.

Ще до нашої ери Демокрит (460 - 370 рр. до н. е.) говорив про те, що саме виховання формує натуру людини, тому сам віддавав перевагу і активно пропагував засоби переконання, різко критикуючи застосування до дітей примусу, жорстокості і тілесних покарань. Аристотель (384 - 322 рр. до н. е.) звертав увагу на важливість саме сімейного виховання без насильства і утисків. М. Квінтіліан (42 - 118 рр. н. е.) застерігав педагогів і батьків від використання примусу, орієнтував на використання позитивних почуттів у вихованні дітей. Не схвалював застосування тілесних покарань.

Жан Жак Руссо говорив, що виховати у дитини позитивне ставлення до життя, доброти, гуманне ставлення до людей, співчуття можна не криком і ні в якому разі не побиттям, а безпосереднім спілкуванням з дитиною, ґрунтуючись на принципах гуманності.

Відома італійська педагогиня М. Монтессорі стверджувала, що дорослі не мають права вмішуватись в духовний розвиток дитини. Дорослі мають створити такі умови, аби задатки і здібності дитини розвивались самостійно.

Треба віддати належне вкладу в педагогіку ненасильства видатного педагога ХХ століття Василя Сухомлинському. Віра в дитину, любов до дітей були основними в його педагогічній практиці. Звідси його принципи педагогіки ненасильства: знання дитини, вивчення його задатків і здібностей, любов до дітей, яка дає можливість педагогічній творчості. У своїх роботах Сухомлинський писав, що саме у сім'ї має починатись виховання любові, доброти, гуманності. У сімейному вихованні треба уникати надмірної

строгості і жорстокості по відношенню до дітей, бо такі крайності відштовхують дитину від сім'ї. Педагогіка заснована на любові не терпить грубості, тиску, ігнорування життям дитини. Відомий педагог Шалва Амонашвілі сформував принципи педагогіки ненасильства: будувати процес навчання з позиції інтересів дитини; в процесі навчання співпрацювати з дитиною, поважати її гідність; обов'язкове вивчення особистості дитини.

4. Мозковий штурм «Насильство – це...» (3 хв.)

Мета: з'ясувати, як учасники розуміють термін насильство, що воно на їхню думку означає?

Педагог пропонує учасникам продовжити речення: «Насильство – це...» Після висловлювання думок кожного педагог робить висновок: насильство – це застосування агресивних, жорстоких дій однієї людини по відношенню до іншої, що порушують права і свободу особистості та завдають шкоди фізичному, психічному, моральному здоров'ю, а також розвитку. Насильство є демонстрацією сили і бажанням здобути цілковитий контроль та владу над іншою стороною.

Слово педагога: сьогодні ми більш детально звернемо увагу на поняття «домашнє насильство». Візьмемо за основу юридичне визначення поняття насильства у сім'ї, яке вказано в Законі України «Про попередження насильства у сім'ї» від 15. 11. 2001. № 2789 « насильство в сім'ї - будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному та психологічному здоров'ю».

5. Перегляд відеоролика «Домашнє насильство» (7 хв.).

Мета: актуалізація питання проблеми домашнього насильства.

<https://www.youtube.com/watch?v=9YblZ0Klurc>

Питання для обговорення:

- Про що це відео?
- Як ви вважаєте, чи в багатьох родинах є прояви насильства?
- Чи повинен освітній заклад втручатися у сімейні проблеми учнів?

6. Вправа «Впізнай» (10 хв.)

Мета: вирішення складної проблеми стосовно кожного з виду та форми жорстокого поводження.

Слово педагога: основними формами насильства дітей у сім'ї являються: психологічне (емоційне), фізичне, сексуальне, економічне і нехтування потребами дитини. Кожна з цих форм має свої особливості і наслідки, розглянемо їх детальніше.

Дії педагога: об'єднує учасників у чотири підгрупи. Кожна підгрупа отримує назву одного з видів насильства: **фізичне, сексуальне, психологічне, економічне**, але якій підгрупі дісталася назва залишається у секреті. Необхідно протягом 5 хвилин розкрити характеристику одного з видів та презентувати цей вид чи форму жорстокого поводження інші учасники називають вид насильства.

7. Інформаційне повідомлення «Види домашнього насильства» (3 хв.)

Психологічне (емоційне) насильство

У Законі України «Про попередження насильства у сім'ї» психологічне насильство визначається як насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може завдаватися або завдається шкода психічному здоров'ю.

Фізичне насильство

У Законі України «Про попередження насильства у сім'ї» вказується, що фізичне насильство - це умисне нанесення одним членом сім'ї іншому побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести або призвело до смерті постраждалого, порушення фізичного чи психічного здоров'я.

Сексуальне насильство (розбещення, спокушання)

У Законі України «Про попередження насильства у сім'ї» вказано, що сексуальне насильство в сім'ї - протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканість іншого, а також дії сексуального характеру по відношенню до неповнолітніх членів сім'ї.

Економічне насильство

Умисне позбавлення одним членом сім'ї іншого житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати порушення його фізичного чи психічного.

8. Вправа «Уяви собі море» (5 хв.)

Мета: розвиток навичок саморегуляції.

Педагог пропонує учасникам сісти, розслабитися, заплющити очі й повільно, розмірено дає інструкцію:

«Уявіть собі, що ви йдете широкою лісовою стежкою. На листі виграють сонячні зайчики, повітря свіже і приємне, співають пташки, Вам добре і легко. І ось попереду ви бачите просвіток і наближаєтеся до нього. Перед вами відкривається море. М'який білосніжний пісок, смарагдова вода. Ви йдете босоніж по пляжу, а пісок лагідний, наче оксамит. Вибираєте місце до вподоби і лягаєте на пісок. Ніжиться у промінні сонця, а поряд лагідно шепоче прибій. Помилуйтеся краєвидом навколо, поживіть у ньому декілька хвилин. Можна просто по засмагати на пляжі, можна скупатися у теплому морі...»

На це відводиться 2-3 хвилини. Протягом цього часу педагог зрідка промовляє: «Пісок приємний на дотик, вода свіжа і чиста, сонце лагідне».

9. Вправа « Алгоритм дії педагогів у разі виявлення випадків насильства» (7 хв.)

Мета: сформувати чітке уявлення про необхідні дії у разі виявлення ознак насильства.

Колективна робота . Завдання: скласти алгоритм дій у разі виникнення підозри щодо домашнього насильства, жорстокого поводження з дитиною або якщо є реальна загроза його вчинення (удома, з боку однолітків, з боку інших) (див. додаток 13).

10.Інформаційне повідомлення (3 хв.) . Телефони довіри.

Педагог ознайомлює учасників з інформацією щодо телефонів у разі виявлення випадків насильства (див. додаток 10)

11. Підсумки заняття (3 хв.)

Педагог: «Коли я готувалася до тренінгу, то розмірковуючи про сенс і значення професії педагога, її вічність, згадала притчу».

Мандрівник побачив трьох робітників, які штовхали важкі тачки, і запитав кожного, що він робить.

Перший відповів: «Штовхаю цю важку тачку, будь вона проклята».

Другий сказав: «Заробляю на хліб для своєї родини».

А третій гордо вимовив : «Я будує прекрасний храм».

Троє робітників робили одне і те ж, але відчували себе по-різному. Для першого робота була каторгою і він був дуже нещасний. Другий відчував себе опорою і годувальником сім'ї. У його відповіді відчувалася спокійна гідність. Третій служив прекрасній меті. Він був гордий і щасливий.

Щастя і успішність педагога багато в чому залежить від того, який сенс він вкладає у свою працю, як багато він працює над собою, своїм зростанням, своєю незамінністю. Дякую вам за співпрацю.

Консультації та поради для батьків **«Яка дитина, така й родина»**

(бесіда)

Стосунки батьків між собою, їх взаємини з дітьми, внутрішня сімейна атмосфера загалом – все це незмінна практична школа батьківства й материнства. Добра ця школа – і виховання буде добрим; якщо ж нервова і тривожна, то діти зростають нервові, тривожні чи байдужі, егоїстичні, морально й духовно глухі. Звичайно, вплив батьків на дітей завжди індивідуальний, і вони мають більше можливостей враховувати вікові та особистісні особливості дитини.

Безперечно, що найкращі умови для розвитку і виховання дитини має сім'я, в якій проживає кілька поколінь. У такій сім'ї, як правило, є різні види стосунків між старшими і молодшими поколіннями та можливості передання і взаємозбагачення особистості дітей і дорослих, засвоєння сімейних ролей в процесі безпосередньої життєдіяльності родини.

На жаль, як свідчить статистика в Україні, як і в інших європейських країнах, переважає нуклеарна (одноядерна – батьки і діти) сім'я. Більш того, зниження рівня життя в державі, погіршення соціальних, санітарних, гігієнічних, побутових умов життя, а у зв'язку з цим і психологічних, призводить до деформації почуття відповідальності, юридично-правового і морально-етичного обов'язку, що відбивається на сім'ї. В Україні зменшується рівень народжуваності дітей і помітно зростає кількість неповних сімей.

Сильним негативним фактором у вихованні дітей стає факт розлучення батьків. Залишення сім'ї батьком (або матір'ю), що, як правило, супроводжується офіційним розірванням шлюбу, може різко змінити морально-психологічний стан дитини і часто має руйнівний вплив на її психологічний світ, поведінку, віру в морально-духовні цінності та ідеали людей.

Після розлучення колишньому чоловікові чи дружині слід чітко обумовити в інтересах дитини новий стиль контактів і вимог, адже батьки завжди мають підтримувати хоча б найменший контакт із дітьми, незважаючи на те, що він може бути для одного або й обох небажаним. Ці контакти сприятимуть психічній врівноваженості, нормалізації розвитку дитини, гуманізації. Не можна принижувати один одного у присутності дитини та саму дитину. Емоційну напруженість взаємин батьків діти відчують без слів, поглядів, жестів і міміки, навіть тоді, коли їх при цьому немає. Вони відчують це інтуїтивно, серцем, душею, якимось особливим родинним почуттям. Для повноцінного розвитку, як певну компенсацію за розлучення батьків, діти потребують постійних, стабільних стосунків з обома батьками, а це означає, що мати і батько, який здебільшого проживає окремо, мусять обговорити умови їх теперішнього життя, осмислити ситуацію, в якій опинилися і зберегти ті кращі почуття, які в них залишилися з попередніх стосунків.

У кожній сім'ї дитині відводиться певна роль, відповідно до якої будуються її взаємини з батьками залежно від її віку, незначного життєвого досвіду. Батьки для дітей мають бути джерелом емоційного тепла і підтримки,

владою, розпорядником благ, зразком і прикладом для наслідування і, звичайно, мудрими порадами.

Авторитет матері (батька) зростає в очах дитини, якщо вони, знаючи її проблеми, допомагають безболісно їх розв'язати. Це залежить від загальнокультурного рівня батьків, їх освіченості, педагогічної підготовленості, способу життя, ціннісних орієнтацій, реакції на становище, що склалося, оптимізм і віру на краще життя родини і дитини.

При цьому мати має враховувати, що дефіцит чоловічого впливу веде до порушення не лише розвитку інтелектуальної сфери, ускладнює процес ідентифікації відповідно до батьківського (чоловічого) чи материнського (жіночого) образу. Не маючи родинного прикладу спостерігати доброзичливе подружнє спілкування, це часто може впливати на формування гіперприв'язаності до матері чи батька, спричинювати різні відхилення психіки і навіть фізичні вади.

Кожна дитина може успішно справитися з однією або кількома несприятливими обставинами, але якщо їх більше, то це може спричинити виникнення у дітей невротичних реакцій тощо. Невдоволеність емоційними контактами, життєва невпевненість в позитивній оцінці дорослими, зменшення можливостей задоволення запитів у сфері матеріальних потреб, що зростають, - все це сприяє деформації ціннісних орієнтацій, викривленню реальних установок, що руйнує віру в моральний ідеал, призводить до порушень в діях, мотиваційній сфері, майбутньої діяльності, свідомого чи несвідомого успадкування чи наслідування морально-поведінкових якостей батьків (див. додаток 14).

"Батьківська єдність – важливий закон виховання»"

(бесіда)

Досить поширеним явищем у сімейному житті є намагання деяких батьків завоювати дешевий авторитет у дітей за допомогою таких прийомів, як

запобігання, своєрідний підкуп, показ своєї доброти тощо. Батьківський розрахунок тут доволі простий: дитина побачить, як її люблю і любитиме мене. При цьому батьки не враховують той факт, що дитяча проникливість сильніша за проникливість дорослої людини. Для дитини дорослий – перспектива її життя і розвитку, її майбутнє.

Саме тому діти досить уважно вивчають дорослих, у першу чергу власних батьків, обираючи для наслідування привабливі для них риси, якості характеру, манери, норми поведінки. На певній стадії розвитку, як правило, помічає згадану фальш і нещирість у поведінці батька чи матері. Наслідком цього стає, по-перше, втрата авторитету батьків у дітей, втрата поваги до батьків, і по-друге, формування таких негативних якостей, як лицемірство, брехливість, нещирість. Ще гірше, коли батько або мати вступають у своєрідне змагання в зовнішньому прояві любові до дітей. Запитання «Кого ти більше любиш – маму чи тата?» не таке вже й абстрактне у практиці сімейного виховання, особливо, якщо воно підкріплюється відповідними діями з боку батьків. Нерідко в сім'ях виникає своєрідне змагання між батьком і матір'ю у проявах «любові до дітей». Подібні явища можуть мати місце в сім'ях, де батьки живуть між собою у злагоді. Але такий стиль виховання веде до негативних результатів.

Зокрема, вказані змагання батьків у прояві любові до дітей тягнуть за собою такі небажані наслідки: за наявності в сім'ї двох або більше дітей відбувається своєрідний поділ сфер впливу батька і матері на них, з'являються улюбленці й обділені любов'ю, між дітьми може виникнути відчуженість або навіть ворожнеча. Якщо дитина в сім'ї – одна, то у подібній ситуації, зваживши всі «за» і «проти», вона віддає перевагу комусь одному з батьків, відсунувши на другий план іншого. Інший з батьків буде обділений дитячою увагою. Такий стан веде до розладу між батьками, а дитина росте, неширою, користуючись конкуруючою батьківською любов'ю (див. додаток 15).

Рекомендації щодо правил роботи та стилів поведінки для батьків з дітьми підвищеної тривожності

Налагодьте стосунки з дитиною, щоб вона відчула себе спокійно і впевнено:
- слухайте свою дитину;

- проводьте з нею якомога більше часу;
- розповідайте їй про свої дитячі вчинки, перемоги і невдачі;
- цікавтеся, про що мріє ваша дитина.

Слідкуйте за собою, особливо, якщо ви перебуваєте під дією стресу і вас легко вивести із рівноваги. У цьому випадку, краще відкласти спільні справи з дитиною. У ті хвилини, коли ви засмучені або розгнівані, зробіть для себе що-небудь приємне, те, що могло б вас заспокоїти: випийте чаю, послухайте улюблену музику і т.п.

Слідкуйте за своєю мовою. Постарайтеся, щоб тон голосу був спокійний, доброзичливий. Навіть, якщо дитина завинила, намагайтеся не кричати на неї і в жодному разі не погрожуйте. Краще розібрати неприємну ситуацію у спокійній обстановці, коли і ви, і дитина заспокоїться і буде готова до діалогу.

Любіть і поважайте вашу дитину не за те, що вона гарна, розумна, відмінно навчається, а просто за те, що вона є. Подивіться, наскільки вам вдається сприймати вашу дитину та контролювати свої емоції. Для цього протягом 2-3 днів порахуйте, скільки разів ви звернулися до неї з позитивними висловлюваннями (вітанням, схваленням, підтримкою), і скільки – з негативними (докором, зауваженням, критикою). Якщо кількість негативних звернень дорівнює або перевищує кількість позитивних, то зі спілкуванням у вас не все благополучно і вам потрібно попрацювати над своїми емоціями, поведінкою. Обіймайте свою дитину не менше чотирьох разів на день, це допоможе вашій дитині відчувати себе потрібним, важливим і такі ж позитивні емоції відчуєте ви самі (див. додаток 16).

«Заповіді батьківства» (консультування)

Одвічне питання турбує не одне покоління батьків: як виховувати дитину? Що робити, аби вона виросла доброю людиною, розкрила усі свої здібності, аби змогла віддати людям те, з чим прийшла у світ? Чимало вчених у різний час обґрунтували своє бачення батьківської педагогіки. Світова психолого-педагогічна думка виробила ряд цінних настанов, які з урахуванням сучасного практичного досвіду лягли в основу десяти правил поведінки батьків, своєрідного кодексу любові, що його мають дотримуватися ті, кому Богом призначено плекати найдорожчий скарб – їхніх дітей

● Любіть свою дитину!

Радійте її присутності біля себе, приймайте її такою, якою вона є. Не ображайте і не принижуйте її, не розхитуйте її віри у себе, не завдавайте болю несправедливим покаранням, не відмовляйте у вашій довірі, дайте їй привід любити себе.

- **Оберігайте свою дитину!**

Захищайте дитину від фізичних та душевних небезпек, навіть, якщо доведеться жертвуваним власними інтересами.

- **Будьте добрим прикладом для своєї дитини!**

Прищеплюйте дитині поняття духовних цінностей. Ставтеся до дитини з великою відповідальністю, їй потрібне таке домашнє вогнище, де сім'я дружна, де шанують і люблять людей похилого віку, де підтримують тісні та щирі зв'язки з усім родом та друзями. Дитина має жити у такій родині, де панує чесність, справедливість, скромність, гармонія в усьому.

- **Працюйте зі своєю дитиною!**

Допомагайте дитині, коли вона намагається взяти участь у якійсь справі, залучайте до праці, бо праця з дорослими – то погляд у майбутнє.

- **Дозволяйте дитині набувати життєвого досвіду, нехай навіть не безболісного, але самостійного!**

Дитина визнає лише такі враження, які пережила самостійно, а ваш власний життєвий досвід (хоч як не прикро) дуже часто не важить для неї нічого. Тож дайте їй змогу самій «зробити свою скриню», навіть якщо тут існує певний ризик, Надмірна опіка й тепличні умови життя можуть викликати соціального інваліда.

- **Покажіть дитині можливості і межі людської волі!**

Розкрийте перед дитиною чудові можливості розвитку й самоутвердження людської особистості відповідно до її особливостей та обдарованості. Водночас показуйте на прикладах, що кожен має визнавати норми співжиття і дотримуватися їх у родині, у колективі, у суспільстві.

- **Учіть дитину розуміти себе та інших!**

Якщо дитина навчиться усвідомлювати свої почуття і почуття інших, вона зможе свідомо обирати мирні форми боротьби і захисту.

- **Привчайте дитину бути толерантною!**

Стежте за поведінкою дитини і спрямовуйте її так, щоб учинене нею не завдавало шкоди ані їй самій, ані будь-кому. Не обминайте моментів, коли

вона негарно поводиться у вашій присутності, зауважте і поясніть, чому треба чинити саме так, а не інакше, для неї це буде наукою.

- **Чекайте від дитини лише таких думок та оцінок, які відповідають її віковим особливостям, і які може підказати її власний досвід!**

Мине багато часу, доки дитина навчиться орієнтуватися у складному світі, що оточує її. Допомагайте їй, вимагайте від неї власної думки чи самостійного висновку тільки з урахуванням реалій її вікового розвитку і вже набутого досвіду.

- **Давайте дитині змогу набувати таких вражень, які полишатимуть вартісні спогади!**

Дитина, як і дорослі «живиться» різними враженнями, які знайомлять її з довкіллям і життям інших людей. Дбайте про те, щоб вона бачила, чула, відчула, якомога більше цікавого для себе, щоб збагачувалася корисними знаннями і добрими почуттями (див. додаток 17).

Додаток 1

Методика для діагностики агресивності (авт. А. Ассінгер)

I. Чи схильні ви шукати шляхи примирення після конфлікту?

1. Завжди.
2. Інколи.
3. Ніколи

II. Як ви себе поведете в критичній ситуації?

1. Внутрішньо збуджені.
2. Зберігаєте спокій.
3. Втрачаєте самовладання.

III. Яким(ою) вважають вас оточуючі?

1. Самовпевненим і заздрісним.
2. Дружелюбним.
3. Спокійним і незаздрісним.

IV. Як ви відреагуєте, якщо вам запропонують відповідальну роботу?

1. Згодитесь з деяким побоюванням.
2. Дасте згоду без вагань.
3. Відмовитесь від неї задля особистого спокою.

V. Як ви будете себе поводити, якщо хтось з однокласників без дозволу візьме щось з вашого столу?

1. Будете кричати.
2. Заставите повернути.
3. Запитаєте, чи не потрібно йому ще щось.

VI. Якими словами ви зустрінете товариша, якщо він(вона) запізнився до вас на зустріч?

1. Що тебе затримало?
2. Де ти блукаєш?
3. Я вже почав(ла) хвилюватися.

VII. Як ви поводити себе в транспорті?

1. Намагаюся зайти і вийти першим.
2. Вам все одно, як до вас ставляться.
3. Не зважаєте ні на кого.

VIII. Якими ви вважаєте свої погляди на життя?

1. Збалансованими.
2. Легковажними.
3. Дуже жорсткими.

IX. Що ви робите, якщо не все вдається?

1. Намагаєтесь звалити вину на іншого.
2. Змиритесь з цим.

3. Стаєте надалі обережнішими.

X. Як ви реагуєте на розпущеність однолітків?

1. Вважаєте, що потрібно заборонити різні розваги.
2. Потрібно організовано і культурно відпочивати.
3. Потрібно карати за розпущеність.

XI. Що ви відчуваєте, якщо винагорода за вашу заслугу дісталася іншому?

1. Спокійно реагуєте.
2. Нервуєте.
3. Бурхливо відстоюєте свої права.

XII. Що ви відчуваєте під час перегляду фільму жахів?

1. Страх.
2. Нудьгу.
3. Отримуєте задоволення.

XIII. Якщо ви запізнюєтеся на заняття, то:

1. Будете нервувати.
2. Будете намагатися викликати поблажливість у викладача.
3. Будете роздратований(а).

XIV. Як ви ставитеся до своїх спортивних успіхів?

1. Обов'язково намагаєтеся виграти.
2. Це для вас задоволення.
3. Дуже гніваєтеся.

XV. Як ви поведетеся, якщо погане обслуговування в кафе?

1. Не будете сперечатися.
2. Поговорите з адміністратором закладу.
3. Напишете скаргу.

XVI. Як ви реагуєте на зауваження викладача?

1. З'ясовуєте причину зауваження.
2. Бурхливо реагуєте.

3. Вам байдуже.

XVII. Яка на вашу думку ви людина?

1. Звичайна.
2. Самовпевнена.
3. Пробивна.

XVIII. Що ви відповісте зустрічному, з яким зіткнулися в дверях закладу, якщо він почав вибачатися перед вами?

1. Пробачте, це моя вина.
2. Нічого, дрібниці.
3. Ви можете бути уважнішим!

XIX. Як ви реагуєте на правопорушення молоді, які висвітлюються в ЗМІ?

1. «Коли це закінчиться!?»
2. Потрібно ввести тілесні покарання.
3. «Не можна все звалювати на молодь.»

XX. Уявіть, що ви маєте змогу заново народитися, але вже твариною. Якій тварині ви віддали б перевагу?

1. Тигр або леопард.
2. Домашня кішка.
3. Ведмідь.

Після того, як учні дадуть відповідь на кожне запитання, потрібно підсумувати номери відповідей. За отриманими результатами учні отримують рекомендації.

36-44 бали: ви помірно агресивні, але достатньо успішно ідете по життю, оскільки у вас досить здорового честолобства і самовпевненості.

45 і більше балів: ви надмірно агресивні і при цьому не рідко буваєте невірноваженими і занадто різкими по відношенню до оточуючих.

35 і менше балів: ви занадто миролюбні, що зумовлено недостатньою впевненістю у власних силах і можливостях. Це, звичайно, не означає, що ви,

як травинка нахилиється від будь-якого вітерцю... І все ж таки, більше рішучості вам не завадить!

Якщо по семи і більше питаннях ви набрали по три бали і менше, ніж по семи питаннях – по одному балу, то це означає, що вибухи вашої агресії несуть скоріш руйнівний, ніж конструктивний характер. Ви схильні до необдуманих вчинків і жорстких дискусій. Ви відноситеся до людей зневажливо і своєю поведінкою провокуєте конфліктні ситуації, яких цілком могли б уникнути.

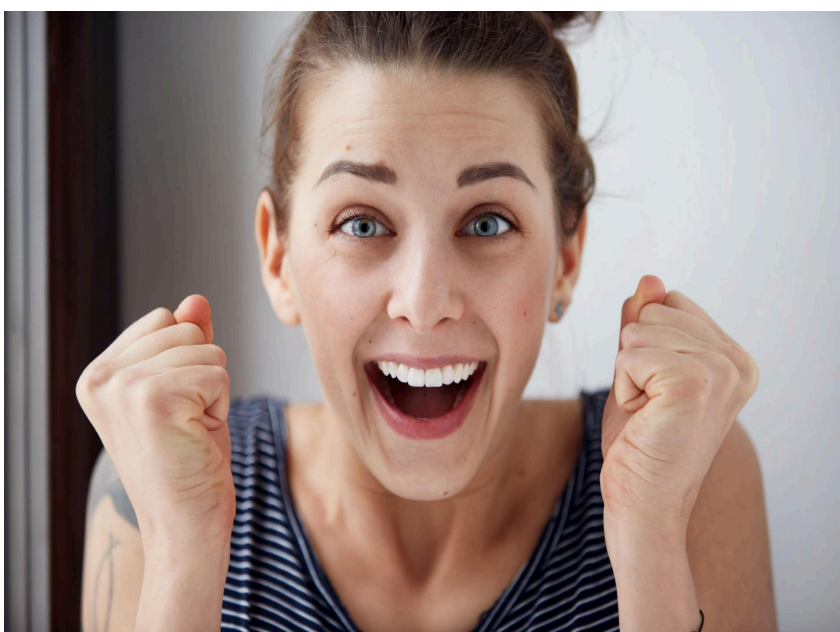
Якщо ж ви по семи і більше питаннях отримали по одному балу і менш, ніж по семи питаннях – по три бали, то ви занадто замкнені. Це означає, що вам не притаманні вибухи агресії, або ви стримуєте їх надто ретельно.

Додаток 2

Стимульний матеріал до вправи «Назви емоцію»

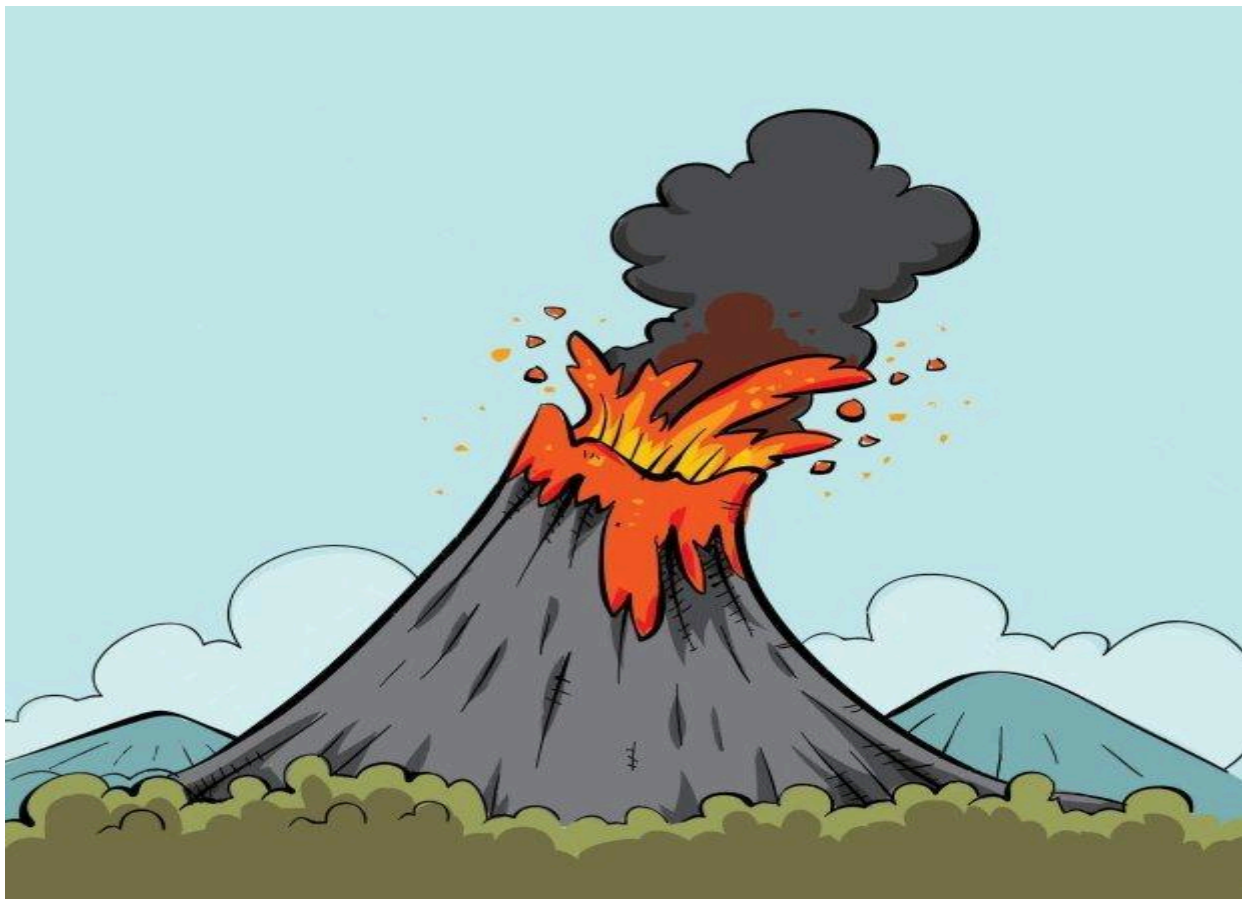

Зразки малюнків учнів до вправи «Розтирання паперу»

Зразок малюнка до вправи «Вулкан»

Додаток 6

**Роздатковий матеріал до заняття
« Поведінка людини та її вплив на здоров'я»**

Додаток 7
Зразок до справи «Моя заява»

Начальнику відділу поліції
прізвище, ім'я, по-батькові
адреса проживання, телефон

Заява

Я, прізвище, ім'я, по - батькові _____
інформую про випадок насильства над _____
особою чи групою осіб _____
(Далі у вільній формі викладаються всі обставини.)

Дата _____

Підпис _____

Зразок до вправи «Камінь, ножиці, папір»

Реакції до вправи «Правила роботи»

Додаток 10

**Інформація про «гарячі лінії»,
центри допомоги для постраждалих від насильства**

- ☐ Національна дитяча «гаряча лінія» 116 111 або 0 800 500 225 (з 12 до 16.00)
- ☐ Гаряча телефонна лінія щодо булінгу 116 000
- ☐ Гаряча лінія з питань попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації 116 123 або 0 800 500 335
- ☐ Гаряча лінія для осіб, які постраждали від торгівлі людьми, домашнього насильства, насильства за ознакою статі, насильства стосовно дітей, або про загрозу вчинення такого насильства 15–47 (цілодобово)
- ☐ Уповноважений Верховної Ради з прав людини 0 800 50 17 20
- ☐ Уповноважений Президента України з прав дитини 044 255 76 75
- ☐ Центр надання безоплатної правової допомоги 0 800 213 103
- ☐ Національна поліція України 102

Презентація у форматі Wordart «СТОП- насильство»

<https://wordart.com/npupp4uwnzd0/word-art%20>

**Діагностика «Агресивна поведінка»
за методикою Є. Ільїна та П.Ковальова**

Інструкція: на кожне твердження треба дати відповідь «так» (знак «+») або «ні» (знак «-»).

1. Я не можу втриматися від грубих слів, якщо хтось не згоден зі мною.
2. Інколи я пліткую про людей, яких недолюблюю.
3. Я інколи дратуюся настільки, щоб кидатися предметами.
4. Я рідко даю здачу, якщо мене вдарять.
5. Інколи я в грубій формі вимагаю, щоб поважали мої права.
6. Від люті я часто проклинаю свого кривдника.
7. Я можу пригадати випадки, коли я був такий злий, що хапав речі, які потрапляли під руку, і трощив їх.
8. Якщо я розізлюся, то можу вдарити людину.
9. Якщо мене хтось дратує, я готовий сказати все, що про нього думаю.
10. Якщо виникає конфлікт у ліцеї, найчастіше я «розряджаюся», розмовляючи з друзями та близькими.
11. Інколи я виражаю свій гнів тим, що стукаю по столу кулаком.
12. Якщо для захисту моїх прав потрібно застосовувати фізичну силу, я так і роблю.
13. Коли на мене кричать, я кричу у відповідь.
14. Я часто розповідаю вдома про вади однокласників, які мене критикують.
15. Спересердя я можу штурнути все, що потрапить під ноги.
16. У дитинстві мені подобалося битися.
17. Я часто погрожую людям, хоч і не збираюся виконувати погроз.
18. Я часто обмірковую, що хочу сказати педагогу, але так і не роблю цього.
19. Я вважаю, що непристойно стукати по столу.
20. Якщо хтось узяв мою річ і не повертає її, я можу застосувати силу.
21. Під час сварки я часто серджусь і кричу.
22. Я вважаю, що оцінювати людину позаочі неетично.
23. Не було такого, що я від злості, щось розтрощив.
24. Я ніколи не застосовую фіз. сили для вирішення конфліктних питань.
25. Навіть якщо я злюся, грубі висловлювання не використовую.
26. Я не пліткую про людей, навіть якщо вони мені не дуже подобаються.
27. Я можу так розізлитися, що трошитиму все підряд.
28. Я не здатний ударити людину.
29. Я не вмію поставити людину на місце, навіть якщо вона цього заслуговує.

30. Інколи про себе я називаю поганими словами викладача, якщо мені не подобаються його рішення.
31. Мені не подобаються люди, які виливають своє зло на дітей, роздаючи їм стусани.
32. Люди, які постійно чіпають вас, заслуговують на те, щоб їх ударили.
33. Хоч який би я не був злий, я намагаюся не ображати інших.
34. Після неприємностей в ліцеї я часто конфліктую вдома.
35. Коли я хвилююся, то грюкаю дверима.
36. Я не люблю битися.
37. Я інколи грублю людям, які мені не подобаються.
38. Якщо у транспорті мені наступили на ногу, я сварюся.
39. Я зневажаю батьків, які б'ють своїх дітей.
40. Краще переконати людину, ніж принижувати її фізично.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
31	32	33	34	35	36	37	38	39	40

Ключ

1. Пряма вербальна агресія: «+» - 1,5,9,13,17,21,37; «-» - 25,29,33.
2. Непряма вербальна агресія: «+» - 2,6,10,14,18,30,34,38; «-» - 22,26.
3. Пряма фізична агресія: «+» - 8,12,16,20,32; «-» - 4,24,28,36,40.
4. Непряма фізична агресія: «+» - 7,11,15,27,35; «-» - 3,19,23,31,39.

За кожен збіг нараховується 1 бал. Що більша загальна сума набраних балів, то вища схильність людини до агресії. Сума балів за пряму і непряму фізичну агресію та пряму вербальну агресію 20 і більше балів дає підстави говорити про нестриманість, 10 і менше – про стриманість (врівноваженість).

Додаток 13
« Алгоритм дії педагогів
у разі виявлення випадків насильства»

- Педагогічні працівники, медичний та господарсько-обслуговуючий персонал закладу освіти у разі виявлення ознак чи факторів, що можуть вказувати на домашнє насильство, складні життєві обставини, жорстоке поводження з дитиною або ризики щодо їх виникнення стосовно дитини, передають уповноваженій особі закладу освіти, а у разі її відсутності – безпосередньо керівникові закладу освіти (директорові) чи заступнику директора інформацію про дитину з метою планування подальших дій щодо заходів для надання медичної, психологічної або іншої допомоги постраждалому.
- Уповноважена особа зустрічається із дитиною, стосовно якої є інформація про жорстоке поводження щодо неї, намагається розговорити, встановити контакт, довірливі стосунки та надає емоційну підтримку; проявляє інтерес, дружелюбність, щирість, теплоту і симпатію, дитина має відчутти, що її дійсно чують і розуміють. Дотримуватись принципу конфіденційності щодо постраждалої особи.
- У процесі розмови, якщо дитина підтверджує факт жорстокого поводження чи насильства щодо неї, уповноваженій особі необхідно з'ясувати терміни подій, які відбулися з дитиною, та можливості отримати їх опис.
- Уповноважена особа закладу освіти повідомляє працівників психологічної служби закладу освіти, а працівник психологічної служби за потреби складає план корекційної роботи та здійснює соціально-педагогічний супровід з жертвою та її кривдником, особливо, якщо останнім є інший учень (учні) закладу, та у разі необхідності перенаправляє до інших спеціалістів (психотерапевта, невролога, представників правоохоронних органів).

Десять постулатів від Марії Монтессорі

1. Якщо дитину часто критикують – вона вчиться засуджувати.
2. Якщо дитину часто хвалять - вона вчиться оцінювати.
3. Якщо дитині демонструють ворожість – вона вчиться битися.
4. Якщо з дитиною зазвичай чесні – вона вчиться справедливості.
5. Якщо дитину часто висміюють – вона вчиться бути боязкою.
6. Якщо дитина часто живе з почуттям безпеки – вона вчиться вірити.
7. Якщо дитину часто ганьблять – вона вчиться відчувати себе винуватою.
8. Якщо дитину часто хвалять – вона вчиться добре до себе ставитися.
9. Якщо до дитини часто бувають поблажливі – вона вчиться бути терплячою.
10. Якщо дитину часто підбадьорюють – вона учиться впевненості в собі.

Пам'ятка «Роль родини у вихованні дитини»

Звичай життя в родині, стосунки між дорослими, вся родинна атмосфера суттєво впливають на дітей. Виховання – це щогодинне і щохвилинне заняття, у якому беруть участь в основному дві особи: батько і мати. Разом вони несуть відповідальність за те, якою виросте їхня дитина. Дві умови необхідні для того, щоб енергія дитини та її нервова система зміцнювалися: спокійна життєрадісність і почуття впевненості. Ці умови залежать від характеру впливу найближчого оточення і соціального середовища.

Виховувати вашу дитину будуть і ваш будинок - нехай скромний, але акуратний і чистий; і ваше доброзичливе ставлення до дідуся і бабусі - ваших батьків. Основою будь-якої системи виховання повинна бути любов і повага. Повага до дитини в родині, батьківське тепло і доброзичливість виховують у неї відвертість і вдячність.

Пам'ятка батькам, діти яких схильні до агресії

1. Обмірковуйте причини агресивної поведінки дитини
2. Реагуйте спокійно у разі незначних проявів агресії у дитини.
3. Контролюйте свої негативні емоції під час взаємодії з дитиною з агресивною поведінкою.
4. Обговоріть з дитиною її поведінку, розкажіть, чого ви від неї очікуєте. Однак, пам'ятайте, що аналізувати поведінку в момент прояву агресії не варто.
5. Установіть з дитиною зворотній зв'язок.
6. Висловлюйте своє негативне ставлення винятково до вчинків дитини, а не до особистості.
7. Обговорюйте агресивні прояви поведінки дитини без сторонніх людей – це дасть змогу зберегти позитивну репутацію дитини.
8. Допмагайте дитині спрямувати її агресію в безпечне русло, наприклад, запропонуйте відвідувати спортивну секцію.

ЗАПОВІДІ БАТЬКІВСТВА

● Любіть свою дитину!

Радійте її присутності біля себе, приймайте її такою, якою вона є. Не ображайте і не принижуйте її, не розхитуйте її віри у себе, не завдавайте болю несправедливим покаранням, не відмовляйте у вашій довірі, дайте їй привід любити себе.

● Оберігайте свою дитину!

Захищайте дитину від фізичних та душевних небезпек, навіть, якщо доведеться жертвувати власними інтересами.

● Будьте добрим прикладом для своєї дитини!

Прищеплюйте дитині поняття духовних цінностей. Ставтеся до дитини з великою відповідальністю, їй потрібне таке домашнє вогнище, де сім'я дружна, де шанують і люблять людей похилого віку, де підтримують тісні та щирі зв'язки з усім родом та друзями. Дитина має жити у такій родині, де панує чесність, справедливість, скромність, гармонія в усьому.

● Працюйте зі своєю дитиною!

Допомагайте дитині, коли вона намагається взяти участь у якійсь справі, залучайте до праці, бо праця з дорослими – то погляд у майбутнє.

● Дозволяйте дитині набувати життєвого досвіду, нехай навіть не безболісного, але самостійного!

Дитина визнає лише такі враження, які пережила самостійно, а ваш власний життєвий досвід (хоч як не прикро) дуже часто не важить для неї нічого. Тож дайте їй змогу самій «зробити свою скриню», навіть якщо тут існує певний ризик, Надмірна опіка й тепличні умови життя можуть викликати соціального інваліда.

● Покажіть дитині можливості і межі людської волі!

Розкрийте перед дитиною чудові можливості розвитку й самоутвердження людської особистості відповідно до її особливостей та обдарованості. Водночас показуйте на прикладах, що кожен має визнавати норми співжиття і дотримуватися їх у родині, у колективі, у суспільстві.

● Учіть дитину розуміти себе та інших!

Якщо дитина навчиться усвідомлювати свої почуття і почуття інших, вона зможе свідомо обирати мирні форми боротьби і захисту.

● Привчайте дитину бути толерантною!

Стежте за поведінкою дитини і спрямовуйте її так, щоб учинене нею не завдавало шкоди ані їй самій, ані будь-кому. Не обминайте моментів, коли вона негарно поводить у вашій присутності, зауважте і поясніть, чому треба чинити саме так, а не інакше, для неї це буде наукою.

- **Чекайте від дитини лише таких думок та оцінок, які відповідають її віковим особливостям, і які може підказати її власний досвід!**

Мине багато часу, доки дитина навчиться орієнтуватися у складному світі, що оточує її. Допмагайте їй, вимагайте від неї власної думки чи самостійного висновку тільки з урахуванням реалій її вікового розвитку і вже набутого досвіду.

- **Давайте дитині змогу набувати таких вражень, які полишатимуть вартісні спогади!**

Дитина, як і дорослі «живиться» різними враженнями, які знайомлять її з довкіллям і життям інших людей. Дбайте про те, щоб вона бачила, чула, відчула, якомога більше цікавого для себе, щоб збагачувалася корисними знаннями і добрими почуттями.

Поради педагогам у роботі з учнями, схильними до агресії

Однією з найбільш ефективних і адекватних форм впливу на особу, схильної до агресивної поведінки є поведінкова корекція. Поведінковий підхід безпосередньо спрямований на зміни у поведінці і має виражений практичний характер.

Психолого-педагогічний вплив спрямовується на:

- ослаблення або усунення агресивної поведінки;
- розвиток здатності розуміти свої почуття;
- зменшення емоційних реакцій (наприклад, тривоги), що супроводжують агресивну поведінку;
- формування навичок адекватного і безпечного вираження гніву;
- розвиток здатності розслаблятися;
- розвиток здатності самоутверджуватися.

Досягнення позитивних поведінкових змін у конкретному напрямку є метою профілактики агресивної поведінки. Психолого-педагогічна профілактика здійснюється у формі:

- консультування;
- педагогічної корекції;
- тренінгів.

Також вона може мати вигляд індивідуальної або групової роботи. В усіх випадках, незалежно від форми й умов, мають дотримуватися наступні принципи поведінкової корекції.

- Принцип об'єктивності – припускає орієнтацію переважно на вияв зовнішніх змін. Це можуть бути емоційні реакції, висловлювання, жести, фізіологічні прояви (серцебиття, почервоніння, тремтіння рук), рухові реакції, симптоми (запаморочення, спазм м'язів), думки, окремі дії та вчинки.

Поведінкові прояви мають фіксуватися максимально конкретно, об'єктивно і систематично. Принцип поведінкової оцінки – вказує на необхідність проведення функціонального аналізу поведінки учня. Може здійснюватися у формі заповнення таблиці з трьома колонками, кожна з яких відповідно містить:

Стимули і ситуації, що передували агресивній поведінці	Поведінкові реакції особистості (як реагувала особистість)	Результати та наслідки даних реакцій (що впливало відразу за поведінковою реакцією)
--	--	---

Поведінкову оцінку проводять під час бесіди з дитиною. Для аналізу можна використовувати пряме спостереження за учнем, можна отримувати інформацію від інших фахівців; організовувати рольові ігри. Додатковими

джерелами інформації необхідних для поведінкової оцінки можуть бути результати анкетування та тестування.

- Принцип системності – припускає оцінку ролі агресивної поведінки в різних ситуаціях. Важливо розуміти, яку функцію агресивна поведінка виконує в даний момент (у сім'ї, групі однолітків, на уроці, під час перерви). Отримані дані дозволяють визначити, у чому полягає сутність проблеми, як вона виникає.

У результаті поведінкового аналізу формулюється завдання допомоги, способи контролю її ефективності. Оскільки в учнів може виникати декілька проблемних ситуацій, необхідно виявляти ступінь небезпеки кожної з них, відповідно спланувати послідовність роботи.

Індивідуальна робота повинна включати:

- Контакт з підлітком, побудову довіри до педагога;
- Емоційне реагування на агресію;
- Вироблення та закріплення навичок адекватної поведінки.

Стосунки між педагогом та учнем мають будуватися в атмосфері доброзичливості, оптимізму, безпосередності, щирості і довіри. У той же час педагогу важливо знати міру і не позбавляти дитину відповідальності за свою поведінку, агресивну реакцію, невиконання доручених завдань. Педагог повинен співставляти свої вимоги з особистісними можливостями учня і соціальними умовами його життя.

Професійна майстерність педагога полягає в тому, що він налагоджує з учнем теплі, дружні стосунки і при цьому зберігає певну дистанцію. Це дозволить уникнути появи у підлітка зайвої залежності від дорослого, на якого можна було б звалити вирішення проблем.

Частково ворожа або провокаційна поведінка є перевіркою щирості стосунків з педагогом. Якщо підлітки зустрічають певну твердість, вони підвищують агресивність. При цьому спрацьовує механізм проекції: свою агресію підлітки сприймають як самозахист від нападів і тиску старших. Практика свідчить, що, коли дати можливість дітям поводитися на їхній розсуд, то спочатку вони «рознесуть» усе, що можна, а потім заспокоюються. Після періоду шаленої агресії у них з'являється почуття вдячності і прихильності до дорослих, котрі терпіли їхню роздратованість; проявляється прочуття відповідальності за свою поведінку (самоконтроль), починається процес соціалізації підлітків.

При правильному виборі методів корекції можна побачити, як у підлітка зменшується відчуття тривоги і недовіри, він сам починає робити наполегливі спроби зміцнити контакт і домогтися визнання.

Педагог на цьому етапі досягає більшого успіху, тому результативно-позитивні для зняття тривожності будуть 30-хвилинні бесіди про хобі, музику, авто, кіноакторів, улюблені персонажі казок тощо.

Після встановлення контакту з підлітком настає наступний етап роботи – формування системи обмежень та самодисципліни, тобто внутрішнього контролю. Його варто починати з моменту, коли педагог стає для учня наставником: до нього можна звернутися за порадою, проханням, розповісти про свої проблеми. У процесі бесід підліток засвоює норми та цінності, що заявляються педагогом як свої власні.

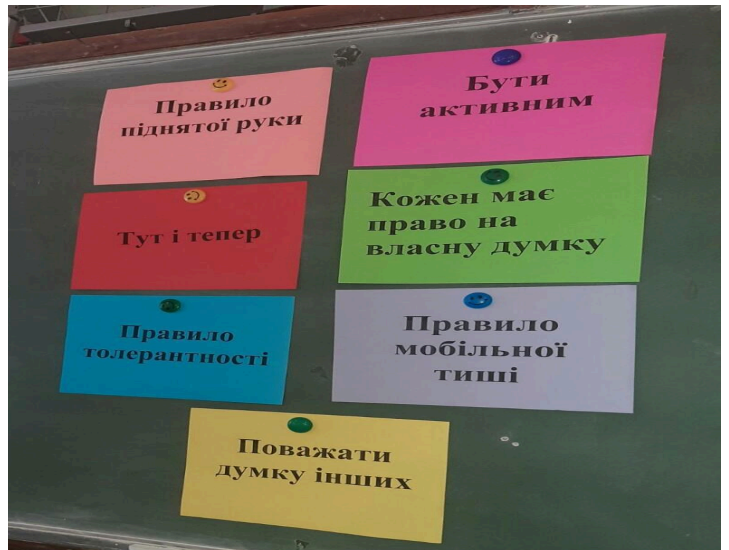
Педагогу категорично забороняється:

- Нав'язувати свою думку й оцінку дитині та її батькам.
- Не враховувати психофізіологічні і характерологічні особливості підлітка: намагатися змінити його темперамент, переробляти на свій смак риси характеру, сенситивність, емоційність тощо.
- Робити учня відповідальним за результати корекції.

Перш ніж навчати дитину адекватних способів позбавлення проявів агресії, необхідно, щоб вона адекватно оцінила неконструктивність своєї поведінки та її причини.

З'ясування причин агресивності, сімейних негараздів, які передували агресивній поведінці, відбувається під час довірливої бесіди. Причому педагог повинен серйозно і з розумінням поставитися до переживань дитини, слід уникати осуду батьків, якими б винними вони не були зі слів дитини.

ФОТОМАТЕРІАЛИ

Використані джерела:

1. Закон України «Про освіту»
Закон України "Про повну загальну середню освіту". URL - <http://ru.osvita.ua/legislation/law/2232/>
2. Закон України «Про охорону дитинства». URL - <https://pensia.ua/ua/baza-znan/normativno-zakonodavcha-baza/item/944-zakon-ukrainy-2402-iii-vid-26-04-2001>
3. Конвенція ООН про права дитини. URL - https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL - <https://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10>
5. Кримінальний Кодекс України. URL - <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>
6. Сімейний кодекс України. URL - <https://zakon.rada.gov.ua/go/2947-14>
7. Цивільний кодекс України. URL - <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15>
8. Конституція України. URL - <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
9. Метод. посібник «Попередження насильства в закладах освіти», К., 2020
URL - <https://librarycre.wordpress.com/2021/03/22/poperedzennya-nasylstva/>
10. Методичний посібник «Методи роботи соціального педагога». URL - http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/02/socialna_robota_z_simjamy_i_ditmy_sylabus-2021.pdf
11. Зайченко М. Інструментарій соціального педагога / М.Зайченко. Київ, 2011. – с.35
12. Райгородський Д. «Практична психодіагностика. Методи і тести», 2007 р.
URL - <https://psytests.org/book/raygorodskiy-practical-psydiag.html>

13. Лещук Н., Савич Ж., Голоцван О. навчально-методичний посібник «Дорослішай на здоров'я», / Лещук Н., Савич Ж., Голоцван О. Київ, 2012 р. – 37, 66, 143.

Відео з Інтернет - ресурсів:

1. «Підлітки, які калічили школярку»
<https://www.youtube.com/watch?v=UjmHLpmVKNk>
2. «Економічне насильство»
<https://www.youtube.com/watch?v=UzsYsJi69TQ&t=118s>
3. «Сексуальне насильство в родині»
<https://www.youtube.com/watch?v=Oluo1cPelkk>
4. «Що таке булінг і як з ним боротися»
<https://www.youtube.com/watch?v=Yf0bTryNB9g>
5. «Кібербулінг» <https://www.youtube.com/watch?v=ZiWSu62Qaec>
6. «Говори проти насильства»
<https://www.youtube.com/watch?v=TFfFHYO1kZA>
7. «Твоє право. Відповідальність за булінг»
<https://www.youtube.com/watch?v=e5EMaU3XDng>
8. «Як запобігти булінгу» https://www.youtube.com/watch?v=9de_ose8pig
9. «Жертва булінгу» <https://www.youtube.com/watch?v=8l21hogktb0>

Інформаційні ресурси:

1. Гаврилова Г. СТОП – насильство (презентація у форматі Wordart)/URL – <https://wordart.com/npupp4uwnzd0/word-art%201>
2. Гаврилова Г. СТОП – насильство (презентація у форматі PowerPoint)/URL- <https://www.youtube.com/watch?v=0oibEo9BaDw>
3. Гаврилова Г. Безпечний освітній простір (презентація у форматі PowerPoint /URL- <https://www.youtube.com/watch?v=kzVJtDHA22o&feature=youtu.be>

